

O'qituvchi: K. Polvonov

FAN: Jahon tarixi

SINF: 8-sinf

MAVZU: Angliyada qirol hokimiyatining kuchayishi

TEXNOLOGIK XARITA

MAVZU	8-sinf Angliyada qirol hokimiyatining kuchayishi
Maqsad, vazifalar	Maqsad: O'quvchilarga Angliyada qirol hokimiyatining kuchayishi to'g'risida bilimlar berish Vazifalar: - o'quvchilarda mavzuga nisbatan qiziqish uyg'otish, ularda mavzu asosida bilim va ko'nikmalarni shakllantirish va kengaytirish. - mavzuga oid tarqatilgan materiallarni o'quvchilar tomonidan yakka va guruh holatida o'zlashtirib olishlari hamda suhbat munozara orqali tarqatma materiallardagi matnlar qay darajada o'zlashtirilganligini nazorat qilish, ularni bilimini baholash.
O'quv jarayonining mazmuni	O'quvchilarga Angliyada qirol hokimiyatining kuchayishi to'g'risida bilimlar berish
O'quv jarayonini amalga oshirish texnologiyasi	Uslub: Og'zaki bayon qilish, "Baxtli tasodif" o'yini , "Tushunchalar mazmuni" , "BBB" texnologiyasi. Shakl: suhbat-munozara, amaliy mashg'ulot, kichik guruhlar va jamoada ishlash. Vosita: Tarqatma materiallar: matnlar, portretlar. Usul: Tayyor yozma materiallar va chizmalar asosida. Nazorat: Og'zaki nazorat, savol-javoblar, kuzatish, o'z-o'zini nazorat qilish. Baholash: Rag'batlantirish, 5 balli tizim asosida baholash.
Kutiladigan natijalar	O'qituvchi: mavzuni qisqa vaqt ichida o'quvchilar tomonidan o'zlashtirishiga erishadi, o'quvchilar faolligini oshiradi. O'quvchilarda darsga nisbatan qiziqish uyg'otadi. Bir mashg'ulot jarayonida o'quvchilarni baholaydi. O'z oldiga qo'ygan maqsadlariga erishadi. O'quvchilar tomonidan yozma axborotni mustaqil o'rganish, uni xotirada saqlash, boshqalarga yetkazish, savol beri shva savollarga javob berishga o'rgatadi. O'quvchi: Yangi bilimlarni egallaydi. Yakka holda va guruh bo'lib ishlashni o'rganadi. Nutqi rivojlanadi va eslab qolish qobiliyati kuchayadi, o'z-o'zini nazorat qilishni o'rganadi, qisqa vaqt ichida ko'p ma'lumotga ega bo'ladi va baholay oladi.
Kelgusidagi rejalar (tahlil, o'zgarishlar)	O'qituvchi: Yangi pedagogik texnologiyalarni o'zlashtirish va darsda tatbiq etish, takomillashtirish. O'z ustida ishlash, mavzuni hayotiy voqealar bilan bog'lash. Pedagogik mahoratni oshirish. O'quvchi: matn bilan mustaqil ishlashni o'rganadi. O'z fikrini ravon bayon qila oladi. Shu mavzu asosida qo'shimcha materiallar topadi, ularni

	o'rganadi. O'z fikri va guruh fikrini tahlil qilib bir yechimga kelish malakasini hosil qiladi.
--	---

DARSNING BLOK CHIZMASI

	Dars bosqichlari	Vaqt
	Tashkiliy qism	3 minut
	O'tilgan mavzuni takrorlash	12 minut
	Yangi mavzuni guruhlar bilan ishlash	15 minut
	Yangi mavzuni mustahkamlash	10 minut
	Baholash	3 minut
	Uyga vazifa	2 minut

Darsning borishi

I. Tashkiliy qism:

O'quvchilar bilan salomlashish, sinf tozaligiga e'tibor qaratish, o'quvchilarni darsga tayyorlash, davomatni aniqlash, uyga berilgan vazifalarni tekshirish, O'zbekistonda va dunyoda sodir bo'layotgan yangiliklar bilan (topshiriq berilgan o'quvchilar orqali) tanishtirish.

Darsning jihozlanishi va darsga hozirlik ko'rish

1. Darslik, mavzuga oid rasmlar
2. Dunyo va O'zbekiston xaritasi
3. Tarqatma materiallar: (topshiriqlar yozilgan kartochkalar)
4. Sinf xonasini guruhlarga ishlashga tayyorlash (sinf o'quvchilarining soniga qarab 4, 5 guruhga bo'lib, stollarni qo'yib chiqish)

Dars turi: Aralash

Dars jarayonida qo'llaniluvchi metodlar: **“Baxtli tasodif”** o'yini, **“Tushunchalar mazmuni”**, **“BBB”** texnologiyasi.

Sinfni guruhlar bilan ishlashga tayyorlash

O'quvchilarni guruhlarda ishlashga tayyorlash uchun dars boshlanishidan avval ularga **“Baxtli tasodif”** o'yini, **“Tushunchalar mazmuni”**, **“BBB”** texnologiyasi haqida tushunchalar beriladi.

II. O'rganilgan mavzuni so'rab baholash

O'quvchilar quyidagi **“Baxtli tasodif”** bilet savollarini olib javob beradilar:

(Bunda 5 ta bilet savollari oldindan tayyorlangan bo'ladi, 3 ta bilet savollari to'liq yozilgan, bittasida **“Baxtli tasodif”**- 5 baho deb yoziladi, o'quvchiga o'z-o'zidan 5 baho quyiladi, bitta biletga o'tilgan mavzuni to'liq so'rab baholash deya yoziladi, o'quvchi to'liq javob beradi....)
(o'qituvchi biletleri yoki undagi savollarni ko'paytirishi mumkin)

III. Yangi dars mazmuni (8-sinf Angliyada qirol hokimiyatining kuchayishi):

O'qituvchi yangi mavzuni tushuntiradi

Ma'ruza quyidagi tartibda tushuntiriladi:

- ❖ XVI asrda Angliya
- ❖ Kontreformatsiya
- ❖ Angliya Yelizaveta hukmronligi davrida (1558-1603)
- ❖ Dengiz hukmronligi uchun kurash

IV. Yangi mavzuni mustahkamlash uchun

1) Savollar (Tezlik bilan o`quvchilar javob beradilar)

1. Mutlaq monarxiya haqida nimalarni bilib oldingiz?
2. Angliyaning bugungi to`liq rasmiy nomini ayting. U davlat tuzumiga ko`ra qanday davlatligini aniqlang.
3. Angliyadagi reformatsiya va kontreformatsiyalar haqida nimalarni bilib oldingiz?
4. XVI asr Angliya tarixida qanday ahamiyatga ega?
5. Yelizaveta I ichki va tashqi siyosatda qanday muvaffaqiyatlarga erishdi?

2) “Tushunchalar mazmuni” texnologiyasidan foydalanish

T/r	Tushunchalar	Mazmuni
1	Veto	<i>(lotincha - taqiqlayman) - davlat boshlig`ining biror qonunni yoki qarorni kuchga kirishdan to`xtatib q o`yish huquqi.</i>
2	Kontreformatsiya	
3	Monarxiya	
4	...	
5		
6		

V. Dars yakunlanadi va baholanadi

O`quvchilar tomonidan bajarilgan topshiriqlarni o`qituvchi baholash uchun o`quvchilarning uyga berilgan vazifalarni to`g`ri bajarganligi, darsdagi faol ishtiroki e`tiborga olinib baholanadi.

VI. Uyga vazifa

Yangi mavzuni darslik bo`yicha o`qib, mavzu oxiridagi savollarga javob tayyorlash va “BBB” jadvalini to`ldirib kelish

(O`quvchilarga misol tariqasida tushuntirib berish kerak)

BILDIM	BILARDIM	BILMOQCHIMAN

MA`RUZA 5- §. Angliyada qirol hokimiyatining kuchayishi

Mutlaq monarxiya. Mutlaq monarxiya (absolutizm) – oliy - hokimiyatning huquqi hech qanday qonun bilan cheklanmagan yagona bir shaxs - monarx qo`lida to`planishidir. Boshqamvning mutlaq monarxiya shakli siyosiy tarqoq mamlakatni yagona markaziy hokimiyat qo`l ostida birlashtirish natijasida vujudga keldi. Mutlaq monarxiya mamlakat tarqoqligiga barham berdi. Chunonchi, qirol Genrix USH Tyudor (1509-1547) butun mamlakatni yagona markaz – Londonga

bo'ysundirdi. Aynan mutlaq monarxiya feodallarning o'zaro ichki urushlariga barham bergan. Tyudorlar sulolasidan chiqqan yangi qirollar feodallar qo'shinlarini tarqatib yubordi. Bo'ysunishni istamagan feodallarning qo'rg'onlarini yer bilan yakson qildi. Isyonchilarning yerlari tortib olindi va qirollik mulkiga qo'shib yuborildi.

Shaharlarning huquqlari cheklab qo'yildi. Toifaviy-vakillik organi bo'lmish parlament butunlay bo'lmas-da, o'z ahamiyatini yo'qotdi. Yangi soliqlar joriy etish masalasidagina parlament roziligining shartligi belgilab qo'yildi. Angliya qirollari *veto* huquqiga ega edilar. Bu huquq ularga parlamentning har qanday qarorini taqiqlay osh imkonini berardi. Mamlakat ichki va tashqi siyosatining asosiy yo'nalishini parlament emas, tarkibini qirol tuzadigan Maxfiy Kengash belgilar edi.

XVI asrning Angliya tarixidagi o'rni. XVI asr Tyudorlar sulolasi asri bo'ldi. Bu yuz yillik Angliya tarixida chuqur iz qoldirgan uch yirik tarixiy hodisa bilan ajralib turadi. Bular - reformatsiya, mutlaq monarxiyaning kuchayishi va dengizda Angliya hukmronligining o'rnatilishi. Angliyada reformatsiya qirol Genrix VIII hukmronligi davriga to'g'ri keldi. Angliyada reformatsiya xalqning talabi bilan emas, balki qirolning xohish va irodasi bilan amalga oshirildi. Genrix VIII qirol hokimiyatini yanada mustahkamlash uchun cherkovni yerdan va boshqa mol-mulklardan mahrum etish haqida farmon chiqardi. Ularga qarashli bo'lgan yerlarning 2/3 qismi sotib yuborildi. Angliyada protestantlik ta'limotiga amal qiluvchi cherkov anglikan cherkovi deb ataldi. Qirol cherkov boshlig'i deb e'lon qilindi. Rim Papasi hokimiyati inkor etildi. Katolik cherkovining boyligi tortib olindi.

Kontrreformatsiya. Genrix VIII ning qizi Mariya o'z hukmronligi davrida (1553-1558) kontrreformatsiya o'tkazishga urindi. U o'zining cherkov boshlig'i ekanligidan foydalanib, protestantlikni shakkoklik deb e'lon qildi va katolik cherkovini tiklashga kirishdi. Mariya parlamentning Angliyada Rim Papasi hokimiyatini qayta tiklash haqidagi qarori chiqarilishiga erishdi. Ayni paytda shakkoklikka qarshi o'rta asrlar qonunlari qayta tiklandi. Mamlakatda qatag'on boshlandi, katolik dushmanlari olovda yondirildi. Shunday sharoitda ko'pchilik protestantlar Gennaniya va Shveytsariyaga qochib ketib jon saqladilar. Mariyaning qatag'on siyosati mamlakatda norozilikni kuchaytirib yubordi. Hukmron tabaqalar endi Genrix VIII ning boshqa qizi Yelizavetani qirollik taxtiga o'tkazishga qaror qildilar va Mariya vafotidan so'nggina bunga erishdilar.

Angliya Yelizaveta hukmronligi davrida (1558-1603). Yangi qirolicha ajoyib shaxsiy sifatlarga, kuchli irodaga va qobiliyatga ega edi. Yelizaveta I protestantlikni davlat dini deb e'lon qildi. Qirolichaning o'zi «Cherkov va dunyoviy ishlarning oliy hukmdori» unvonini oldi. Cherkov ibodatlarini endi xalqning katta qismiga tushunarsiz bo'lgan lotin tilida emas, balki ingliz tilida o'tkaziladigan bo'ldi. Yelizaveta I ning asosiy vazifalaridan biri mamlakat yaxlitligini mustahkamlash edi.

Dengiz hukmronligi uchun kurash. Angliyaning bu davrdagi ashaddiy dushmani katolik Ispaniyasi edi. Ispaniya qirolli Filipp II «shakkok» Angbya qiralichasi Yelizaveta I ga nafrat bilan qarardi. Bu davrda Gollandiyada Ispaniya zulmiga qarshi harakat boshlanganda Yelizaveta I Gollandiya taralida turdi. Oxu-oqibatda bu ikki davlat o'rtasida 1588- yilda umsh kebb chiqdi. Bo'lib o'tgan jangda Angliya g'alaba qozondi.

Veto (lotincha - taqiqlayman) - davlat boshlig'ining biror qonunni yoki qarorni kuchga kirishdan to'xtatib qo'yish huquqi.

Kontrreformatsiya - XVI-XVII asrlar o'rtalarida Yevropada Rim Papasi rahnamoligida reformatsiyaga qarshi qaratilgan diniy-siyosiy harakat.

Monarxiya (yunoncha - yakka hokimlik) – cheklanmagan huquqqa ega bo'lgan yakka shaxs boshqaradigan davlat.

O'qituvchi: K. Polvonov

FAN: O'zbekiston tarixi

SINF: 8-sinf

O'quvchilar **Buxoroda mangit hukmronligiga oid** savollarga javob berishda qiynalganlar. Bu 8-sinf, O'zbekiston tarixidagi III bobga oid mavzulardan dars o'tilayotganda yangi pedagogik texnologiyalardan foydalanib dars o'tish maqsadga muvofiqdir.

Masalan:

1. "Beshta to'g'ri, bitta noto'g'ri" o'yini

T/r	Ma'lumotlar	To'g'ri yoki noto'g'ri	Kalit so'z
1	Muhammad Rahimbiy Buxoro aslzodalari va ruhoniylarining qo'llab-quvatlashi bilan 1756-yilda o'zini hukmdor deb e'lon qildi.		Kitob
2	1756-yili Buxoroda hokimiyat tepasiga yangi sulola — mang'itlar sulolasi keldi		Suv
3	Mang'itlar sulolasi 1920-yilgacha Buxoro xonligida hukmronlik qildi.		Osmon
4	Mang'itlar sulolasi 1925-yilgacha Buxoro xonligida hukmronlik qildi.	Noto'g'ri	Lola
5	Muhammad Hakimbiy 1743-yilda vafot etgan edi.		Daftar
6	Buxoro amirligida eng katta davlat lavozimi — qo'shbegi (vaziri buzruk), ya'ni bosh vazir lavozimi edi.		Handalak

Izoh: Noto'g'ri deb topilgan qatordagi kalit so'zni ayting

2. "Baxtli tasodif" o'yini

O'quvchilar quyidagi "Baxtli tasodif" bilet savollarini olib mavzu savollariga javob beradilar:

(Bunda 5 ta bilet savollari oldindan tayyorlangan bo'ladi, 3 ta bilet savollari to'liq yozilgan, bittasida "Baxtli tasodif"- 5 baho deb yoziladi, o'quvchiga o'z-o'zidan 5 baho quyiladi, bitta biletga o'tilgan mavzuni to'liq so'rab baholash deya yoziladi, o'quvchi to'liq javob beradi....)

(o'qituvchi biletarni yoki undagi savollarni ko'paytirishi mumkin)

3. "Tushunchalar mazmuni" texnologiyasi

T/r	Tushunchalar	Mazmuni
1	Devonbegi	xonlikning moliya-xazina ishlarini boshqargan. Soliqlar undirilishi ustidan nazorat olib borgan.
2	Ko'kaldosh	butun amirlik hududida do'stona yoki dushmanlik munosabatida bo'luvchilar haqida ma'lumotni to'plagan
3	Mushrif	amaldorlar xonga in'om etgan buyumlarni hamda harbiy anjomlarni ro'yxatga olgan. Soliq tushumlarini yozib borgan.

4	Mirshab	tungi shahar soqchilari boshlig'i vazifasini bajargan.
5	

4. "Raqamlar tilga kirganda" o`yini

T/r	Yillar	Bo`lgan voqealar
1	1747-yilda	Buxoroda hokimiyat amalda mang'itlar sulolasi qo`liga o`tdi.
2	1756-yildan	Buxoro xonligi Buxoro amirligi deb atala boshlandi.
3	1920-yilgacha	Mang'itlar sulolasi Buxoro xonligida hukmronlik qildi.
4	...	
5	

5. Alifbe o`yini

Ushbu mashqni bajarish uchun har bir ishtirokchi uchun A4 formatidagi oq qog'oz varaqlarini tayyorlab qo'yish kerak. Boshlovchi oldindan har bir varaqda Alifbening bitta harfini yozib qo'yadi. Agar sinfda bolalar soni Alifbedagi harflar sonidan ko'proq bo'lsa, bu vaziyatda biron harflar ustida ishtirokchilar juft bo'lib ishlashlari mumkin.

O'tkazish usuli:

- Boshlovchi har bir ishtirokchiga Alifbening biron harfi yozilgan A4 qog'ozini beradi. So'ng topshiriqni tushuntiradi: har bir ishtirokchi o'zining varag'ida berilgan mavzu bo'yicha yozilgan harfdan boshlanadigan fikrlarni aytib beradi.....

Mashqning muhokamasi o'tkaziladi.

6. "Maktub" usuli

"Maktub" usulida mavzu qahramonidan biriga ismini yashirgan holda maktub yozib kelish topshirig'i beriladi. Maktub o`qiladi, o`quvchilar **kinga** yozilganini topadi.

O'qituvchi: K. Polvonov

FAN: O'zbekiston tarixi

SINF: 8-sinf

MAVZU: Xiva xonligining tashkil topishi

TEXNOLOGIK XARITA

MAVZU	8-sinf Xiva xonligining tashkil topishi
Maqsad, vazifalar	Maqsad: O'quvchilarga Xiva xonligining tashkil topishi to'g'risida bilimlar berish Vazifalar: - o'quvchilarda mavzuga nisbatan qiziqish uyg'otish, ularda mavzu asosida bilim va ko'nikmalarni shakllantirish va kengaytirish. - mavzuga oid tarqatilgan materiallarni o'quvchilar tomonidan yakka va guruh holatida o'zlashtirib olishlari hamda suhbat munozara orqali tarqatma materiallardagi matnlar qay darajada o'zlashtirilganligini nazorat qilish, ularni bilimini baholash.
O'quv jarayonining mazmuni	Xiva xonligining tashkil topishi to'g'risida bilimlar berish
O'quv jarayonini amalga oshirish texnologiyasi	Uslub: Og'zaki bayon qilish, “Baxtli tasodif” o'yini, “Ha-yo'q” mashqi. Shakl: suhbat-munozara, amaliy mashg'ulot, kichik guruhlar va jamoada ishlash. Vosita: Tarqatma materiallar: matnlar, portretlar. Usul: Tayyor yozma materiallar va chizmalar asosida. Nazorat: Og'zaki nazorat, savol-javoblar, kuzatish, o'z-o'zini nazorat qilish. Baholash: Rag'batlantirish, 5 balli tizim asosida baholash.
Kutiladigan natijalar	O'qituvchi: mavzuni qisqa vaqt ichida o'quvchilar tomonidan o'zlashtirishiga erishadi, o'quvchilar faolligini oshiradi. O'quvchilarda darsga nisbatan qiziqish uyg'otadi. Bir mashg'ulot jarayonida o'quvchilarni baholaydi. O'z oldiga qo'ygan maqsadlariga erishadi. O'quvchilar tomonidan yozma axborotni mustaqil o'rganish, uni xotirada saqlash, boshqalarga yetkazish, savol beri shva savollarga javob berishga o'rgatadi. O'quvchi: Yangi bilimlarni egallaydi. Yakka holda va guruh bo'lib ishlashni o'rganadi. Nutqi rivojlanadi va eslab qolish qobiliyati kuchayadi, o'z-o'zini nazorat qilishni o'rganadi, qisqa vaqt ichida ko'p ma'lumotga ega bo'ladi va baholay oladi.
Kelgusidagi rejalar (tahlil, o'zgarishlar)	O'qituvchi: Yangi pedagogik texnologiyalarni o'zlashtirish va darsda tatbiq etish, takomillashtirish. O'z ustida ishlash, mavzuni hayotiy voqealar bilan bog'lash. Pedagogik mahoratni oshirish. O'quvchi: matn bilan mustaqil ishlashni o'rganadi. O'z fikrini ravon bayon qila oladi. Shu mavzu asosida qo'shimcha materiallar topadi, ularni o'rganadi. O'z fikri va guruh fikrini tahlil qilib bir yechimga kelish malakasini hosil qiladi.

DARSNING BLOK CHIZMASI

	Dars bosqichlari	Vahti
	Tashkiliy qism	3 minut
	O‘tilgan mavzuni takrorlash	12 minut
	Yangi mavzuni guruhlar bilan ishlash	15 minut
	Yangi mavzuni mustahkamlash	10 minut
	Baholash	3 minut
	Uyga vazifa	2 minut

Darsning borishi

I. Tashkiliy qism:

O‘quvchilar bilan salomlashish, sinf tozaligiga e‘tibor qaratish, o‘quvchilarni darsga tayyorlash, davomatni aniqlash, uyga berilgan vazifalarni tekshirish, O‘zbekistonda va dunyoda sodir bo‘layotgan yangiliklar bilan (topshiriq berilgan o‘quvchilar orqali) tanishtirish.

Darsning jihozlanishi va darsga hozirlik ko‘rish

1. Darslik, mavzuga oid rasmlar
2. Dunyo va O‘zbekiston xaritasi
3. Tarqatma materiallar: (topshiriqlar yozilgan kartochkalar)
4. Sinf xonasini guruhlariga ishlashga tayyorlash (sinf o‘quvchilarining soniga qarab 4, 5 guruhga bo‘lib, stollarni qo‘yib chiqish)

Dars turi: Aralash

Dars jarayonida qo‘llaniluvchi metodlar: **“Baxtli tasodif” o‘yini, “Ha-yo‘q” mashqi**

Sinfni guruhlar bilan ishlashga tayyorlash

O‘quvchilarni guruhlarda ishlashga tayyorlash uchun dars boshlanishidan avval ularga **“Baxtli tasodif” o‘yini, “Ha-yo‘q” mashqi** haqida tushunchalar beriladi.

II. O‘rganilgan mavzuni so‘rab baholash

O‘quvchilar quyidagi **“Baxtli tasodif”** bilet savollarini olib javob beradilar:

(Bunda 5 ta bilet savollari oldindan tayyorlangan bo‘ladi, 3 ta bilet savollari to‘liq yozilgan, bittasida **“Baxtli tasodif”**- 5 baho deb yoziladi, o‘quvchiga o‘z-o‘zidan 5 baho quyiladi, bitta biletga o‘tilgan mavzuni to‘liq so‘rab baholash deya yoziladi, o‘quvchi to‘liq javob beradi....)

(o‘qituvchi biletarni yoki undagi savollarni ko‘paytirishi mumkin)

III. Yangi dars mazmuni (8-sinf Xiva xonligining tashkil topishi):

O‘qituvchi yangi mavzuni tushuntiradi

Ma’ruza quyidagi tartibda tushuntiriladi:

- ❖ Xiva xonligining tashkil topishi
- ❖ XVI asrda Xiva xonligi iqtisodiy hayoti
- ❖ Xiva va Buxoro xonliklari munosabatlari

IV. Yangi mavzuni mustahkamlash uchun

1) Savollar

1. Xiva xonligining tashkil topishi haqida soʻzlab bering.
2. XVI asrda Xiva xonligi iqtisodiy hayotida roʻy bergan inqiroz sabablarini qayd eting.
3. Xiva va Buxoro xonliklari munosabatlarida dushmanlik kayfiyati kuchli boʻlganligini misollar yordamida asoslab bering.

2. Ha-voʻq mashqi

Oʻqituvchi bir nima (raqam, predmet, adabiy yoki tarixiy qahramon va sh.oʻ.) ni oʻylab qoʻyadi. Oʻquvchilar esa unga savol berib, u nimani oʻylab qoʻyganligini topishga harakat qiladilar. Oʻqituvchi ularning savollariga faqat “Ha”, “Yoʻq”, “Ham ha, ham yoʻq” soʻzlari bilan javob beradi.

Savol nojoʻya berilgan yoki oʻqituvchi didaktika maqsadlaridan kelib chiqib, savolga javob berishni xohlamaydigan vaziyatlar yuzaga kelishi mumkin. Shunda u oldindan belgilangan ishora bilan javob berishdan voz kechadi.

Mashq yakunlanganidan soʻng albatta qanday savollar kuchli, qandaylari kuchsiz va nima uchunligi yuzasidan qisqa muhokama oʻtkazish shart.

Mashqning maqsadi – bolalarni savollarni tartibsiz berishga urintirmasdan, ularni izlash strategiyasini ishlab chiqishga oʻrgatishdan iboratdir.

Oʻquvchilarda faol bilim olish nuqtai nazarini mustahkamlaydi va quyidagilarga oʻrgatadi:

- Tarqoq holatdagi faktlarni yagona bir shaklga bogʻlash;
- Mavjud boʻlgan maʼlumotlarni tizimlashtirish;
- Oʻquvchilarni tinglash va fikrlarini eʼtiborga olish.

V. Dars yakunlanadi va baholanadi

Oʻquvchilar tomonidan bajarilgan topshiriqlarni oʻqituvchi baholash uchun oʻquvchilarning uyga berilgan vazifalarni toʻgʻri bajarganligi, darsdagi faol ishtiroki eʼtiborga olinib baholanadi.

VI. Uyga vazifa

Yangi mavzuni darslik boʻyicha oʻqib, mavzu oxiridagi savollarga javob tayyorlash.

(MA`RUZA) 20- §. Xiva xonligining tashkil topishi

Xorazm hududida jami 20 ga yaqin oʻzbek toʻlasi qabilasi istiqomat qilar edi. Ular orasida *qoʻngʻirot*, *mangʻ nayman*, *qipchoq* va *qiyot* qabilalari koʻp sonli va eng kuchli qabilalar boʻlgan. Shayboniyxon bosqini arafasida Xorazm temuriy Sulton Husayn Boyqaro boshliq Xuroson davlati tasarrufida edi. Xorazmda qoʻngʻirot qabilasidan chiqqan Chin Soʻfi hokim edi. U rasman Husayn Boyqaro noyibi hisoblanardi. 1505-yili Shayboniyxon, 1510-yilda esa Eron hukmdori shoh Ismoil Xorazmni bosib oldilar. Biroq shoh Ismoilning hukmronligi uzoqqa bormadi. Vazir shahri qozisi Umar qozi yetakchiligida safaviylar hukmronligiga qarshi harakat boshlanadi. Xorazmning moʻtabar zotlari mamlakat taxtiga Shaybon avlodlaridan Berka Sultonning oʻgʻli Elbarsxonni oʻtqizishga qaror qildilar. U bu davrda Dashti Qipchoqda edi. Berka Sultonning xonadoni Shayboniyxon xonadoni bilan garchand bir shajaradan boʻlsa-da, ular oʻzaro dushmanlik munosabatida edilar. 1480-yilda oʻzaro toj-u taxt uchun kurashda Muhammad Shayboniyxon tomonidan oʻz bobokaloni Shaybonxon avlodiga mansub Berka Sultonning oʻldirilganligi buning sabablaridan biri edi. Xorazmning erksevar xalqi Elbarsxon yetakchiligida 1511-1512-yillarda Eron qoʻshinlarini mamlakatdan butunlay quvib chiqarishga muvaffaq boʻldi. Shu tariqa 1511-yilda Xorazm mustaqilligi tiklandi va bu davlat endi Xiva xonligi deb atala boshlandi. Bu davlat asoschisi ham shayboniylar vakil lari boʻldi. Xiva xonligida shayboniylar hukmronligi 1770-yilgacha davom etdi.

Elbarsxon davrida mamlakat poytaxti Vazir shahridan Urganch shahriga ko‘chirildi. Elbarsxon Vazir shahrini Eron qo‘shinlaridan ozod etgach, bu g‘alaba sharafiga o‘z o‘g‘illari nomiga „g‘ozi“ laqabini qo‘shib aytislimi buyurgan. Elbarsxon davrida Dashti Qipchoqdan Xorazmga ko‘pgina qabilalarning ko‘chib kelishi yanada kuchaydi. Natijada xonlik hukmdoriarining ijtimoiy tayanchi mustahkamlandi. Bu omil Xiva hukmdoriga xonlik hududini qo‘slimi davlatlar hisobiga kengaytirib olish imkonini berdi. Chunonchi, Elbarsxonning 1516-yilgacha bo‘lgan hukmronlik davrida Shimoliy Xuroson, Saraxs, Oral va Mang‘ishloq egallandi.

. . . Movarounnahrda Shayboniylar davlati kichik mulklarga boliiigan. Xiva xonligining aholisi etnik, madaniy va til jihatdan bir-biridan keskin farq qiluvchi uch guruhga bo‘lingan:

- 1) qadimiy xorazmliklarning bevosita avlodlari;
- 2) turkman qabilalari;
- 3) Dashti Qipchoqdan Xorazmga ko‘chib kelgan qabilalar.

Ayni paytda ular markaziy hokimiyatga bo‘ysunmaslikka, mustaqillikka intihshgan. Bu hoi o‘zaro nizolami keltirib chiqargan. Xiva xonligida yirik o‘zbek qabilalarining boshliqlari amalda mustaqil mulk egalariga aylangan. Ular xonlikning butun ijtimoiysiyosiy hayotiga hal etuvchi ta‘sir ko‘rsatib kelganlar. XVI asrda Xiva xonligi iqtisodiy inqirozga duchor bo‘ldi. Buning asosiy sabablaridan biri — Amudaryoning o‘z o‘zanini o‘zgartirib, 1573-yildan boshlab Kaspiy dengiziga oqmay qo‘yganligi bo‘ldi. Daryo 15 yil davomida Oral dengizi yo‘nalishiga burildiki, natijada eski o‘zan atrofidagi yerlar cho‘lga aylandi. Aholi esa xonlikning boshqa hududlariga ko‘chib o‘tishga majbur bo‘lgan. Bundan tashqari, Xiva xonligining XVI asrda ikki marta Buxoro xonligi tomonidan bosib olinishi, shuningdek, o‘zaro qabilaviy urushlar, og‘ir soliqlar hamda turli to‘lov va jarimalar mamlakat aholsini xonavayron qilgan. Bu hol savdo-sotiqqa katta putur yetkazgan.

Markaziy Osiyoda dastlab tashkil topgan, doimo o‘zaro dushmanlik munosabatlari hukm surgan. Buning asosiy sababi — xonliklarning doimo bosqinchilik urushlari hisobiga o‘z hududlarini kengaytirishga urinishlari bo‘lsa, ikkinchisi, Buxoro va Xiva xonligida hukmron sulolalarning bir-biriga g‘anim bo‘lib qolgan xonadonlarga mansubligi edi.

Xivani Buxoroga bo‘ysundirish harakati Ubaydullaxon davrida boshlandi. Ubaydullaxon 1537—1538-yillarda Xorazmga hujum qilib, Xiva xonligini Buxoroga bo‘ysundiradi. Xiva xoni Avaneslixon (1525—1538) qo‘shinlari tor-mor keltirildi, xonning o‘zi esa o‘ldirildi. Ubaydullaxon o‘g‘li Abdulazizni Xorazmga noib etib tayinladi. Biroq bu ahvol uzoq davom etmadi. Mahalliy xalq Avaneslixon avlodlari boshchiligida mamlakatni ozod etdi. Ubaydullaxon yuborgan qo‘shin ham tor-mor keltirildi. Abdulazizxon Urganchdan Buxoroga qochib ketadi. Keyingi hukmdorlar davrida ham bu ikki xonlik o‘rtasidagi adovat va dushmanlik to‘xtamadi. Jumladan, Buxoro xoni Abdullaxon II 1593-yili Xiva xonligini bosib oladi. Xiva xoni Hojimxon (1558—1602) oilasi bilan Eron shohi Abbas huzuriga qochishga majbur bo‘ladi. 1595-yilda Xiva sultonlari xonlikning yirik shaharlarini egallaydilar. Lekin shu yili Abdullaxon II Xiva xonligi ustiga yana qo‘shin tortib keladi. Hoji Muhammad (Hojimxon) yana Eronga qochadi. Faqatgina 1598-yili Abdullaxonning vafotidan keyin Buxoro xonligida boshlangan o‘zaro toj-u taxt uchun kurashlar oqibatida Hojimxon Xiva xonligi taxtini qayta egallashga va o‘z hokimiyatini mustahkamlab olishga erishadi. Bu davrda Xiva xonligi Mang‘ishloq, Bolxon tog‘lari, Dehiston, O‘zboy, Shimoliy Xuroson hududlarini ham o‘z tasarrufiga olgan edi.

- 1511-yilda Markaziy Osiyoda yana bir davlat — Xiva xonligi tashkil topdi.
- Xiva xonligining asoschisi Dashti Qipchoqlik Elbarsxon edi.
- Abdullaxon II davrida Xiva xonligi 2 marta (1593-va 1595-yilda) Buxoroga bo‘ysundirilgan.

Noib (arabcha — o‘rinbosar, yordamchi) — tobe o‘lka yoki viloyat hokimi.

G‘ozi — musulmon haq dini uchun kurashuvchi.

O'qituvchi: K. Polvonov

FAN: Jahon tarixi

SINF: 8-sinf

MAVZU: Fransiya Birinchi imperiya va uning halokati

TEXNOLOGIK XARITA

MAVZU	8-sinf Fransiya Birinchi imperiya va uning halokati
Maqsad, vazifalar	Maqsad: O'quvchilarga Fransiya Birinchi imperiya va uning halokati to'g'risida bilimlar berish Vazifalar: - o'quvchilarda mavzuga nisbatan qiziqish uyg'otish, ularda mavzu asosida bilim va ko'nikmalarni shakllantirish va kengaytirish. - mavzuga oid tarqatilgan materiallarni o'quvchilar tomonidan yakka va guruh holatida o'zlashtirib olishlari hamda suhbat munozara orqali tarqatma materiallardagi matnlar qay darajada o'zlashtirilganligini nazorat qilish, ularni bilimni baholash.
O'quv jarayonining mazmuni	Fransiya Birinchi imperiya va uning halokati to'g'risida bilimlar berish
O'quv jarayonini amalga oshirish texnologiyasi	Uslub: Og'zaki bayon qilish, "Aytchi menga" o'yini, "Tushunchalar mazmuni metodi." Shakl: suhbat-munozara, amaliy mashg'ulot, kichik guruhlar va jamoada ishlash. Vosita: Tarqatma materiallar: matnlar, portretlar. Usul: Tayyor yozma materiallar va chizmalar asosida. Nazorat: Og'zaki nazorat, savol-javoblar, kuzatish, o'z-o'zini nazorat qilish. Baholash: Rag'batlantirish, 5 balli tizim asosida baholash.
Kutiladigan natijalar	O'qituvchi: mavzuni qisqa vaqt ichida o'quvchilar tomonidan o'zlashtirishiga erishadi, o'quvchilar faolligini oshiradi. O'quvchilarda darsga nisbatan qiziqish uyg'otadi. Bir mashg'ulot jarayonida o'quvchilarni baholaydi. O'z oldiga qo'ygan maqsadlariga erishadi. O'quvchilar tomonidan yozma axborotni mustaqil o'rganish, uni xotirada saqlash, boshqalarga yetkazish, savol berish va savollarga javob berishga o'rgatadi. O'quvchi: Yangi bilimlarni egallaydi. Yakka holda va guruh bo'lib ishlashni o'rganadi. Nutqi rivojlanadi va eslab qolish qobiliyati kuchayadi, o'z-o'zini nazorat qilishni o'rganadi, qisqa vaqt ichida ko'p ma'lumotga ega bo'ladi va baholay oladi.
Kelgusidagi rejalar (tahlil, o'zgarishlar)	O'qituvchi: Yangi pedagogik texnologiyalarni o'zlashtirish va darsda tatbiq etish, takomillashtirish. O'z ustida ishlash, mavzuni hayotiy voqealar bilan bog'lash. Pedagogik mahoratni oshirish. O'quvchi: matn bilan mustaqil ishlashni o'rganadi. O'z fikrini ravon bayon qila oladi. Shu mavzu asosida qo'shimcha materiallar topadi, ularni o'rganadi. O'z fikri va guruh fikrini tahlil qilib bir yechimga kelish

	malakasini hosil qiladi.
--	--------------------------

DARSNING BLOK CHIZMASI

	Dars bosqichlari	Vahti
	Tashkiliy qism	3 minut
	O‘tilgan mavzuni takrorlash	12 minut
	Yangi mavzuni guruhlar bilan ishlash	15 minut
	Yangi mavzuni mustahkamlash	10 minut
	Baholash	3 minut
	Uyga vazifa	2 minut

Darsning borishi

I. Tashkiliy qism:

O‘quvchilar bilan salomlashish, sinf tozaligiga e‘tibor qaratish, o‘quvchilarni darsga tayyorlash, davomatni aniqlash, uyga berilgan vazifalarni tekshirish, O‘zbekistonda va dunyoda sodir bo‘layotgan yangiliklar bilan (topshiriq berilgan o‘quvchilar orqali) tanishtirish.

Darsning jihozlanishi va darsga hozirlik ko‘rish

1. Darslik, mavzuga oid rasmlar
2. Dunyo va O‘zbekiston xaritasi
3. Tarqatma materiallar: (topshiriqlar yozilgan kartochkalar)
4. Sinf xonasini guruhlariga tayyorlash (sinf o‘quvchilarining soniga qarab 4, 5 guruhga bo‘lib, stollarni qo‘yib chiqish)

Dars turi: Aralash

Dars jarayonida qo‘llaniluvchi metodlar: **“Aytchi menga” o‘yini, “Tushunchalar mazmuni metodi.**

Sinfni guruhlar bilan ishlashga tayyorlash

O‘quvchilarni guruhlarda ishlashga tayyorlash uchun dars boshlanishidan avval ularga **“Aytchi menga” o‘yini, “Tushunchalar mazmuni metodi** haqida tushunchalar beriladi.

II. O‘rganilgan mavzuni so‘rab baholash

O‘quvchilar quyidagi **“Aytchi menga” o‘yini** orqali baholanadi:

1. Barcha ishtirokchilarga tarqatuv varag‘i beriladi va bu varaqda aks ettirilgan savollardan biri o‘ng tomondagi qo‘shni ishtirokchiga beriladi. U bir daqiqa davomida berilgan savolga javob beradi. Keyin javob bergan ishtirokchi varaqdagi savollardan birini tanlab, o‘zining o‘ng tomondagi qo‘shnisiga beradi. Bu jarayon shu tariqa guruhning barcha ishtirokchilari savollarga javob berib bo‘lmaganlarigacha davom etadi.
2. Ishtirokchilar savol tanlab, guruhning istalgan o‘quvchisiga (navbatma-navbat) savol beradilar. Javob to‘liq bo‘lishi lozim. Javob berishga 1 daqiqa ajratiladi.

3. Ishtirokchilar o'zlari javob berishni xohlaydigan savolni tanlaydilar. So'ng bir daqiqa davomida tanlangan savolga navbatma-navbat javob beradilar.

O'quvchilarda tanlash imkoniyati mavjud bo'lishi uchun savollar soni kamida 12ta bo'lishi kerak.

O'rta hisobda 12-14 daqiqa sarflanadigan mashqni bajarib bo'lganingizdan keyin muhokama o'tkaziladi:

- Mashqni bajarish vaqtida nimalarni his qildingiz?
- Qanday yangilikni bilib oldingiz?
- Nimalarga o'rgandingiz?
- Sizni mashqni bajarish vaqtida nima hayratlantirdi (har bir bosqichda)?
- Va hokazo, o'qituvchining ixtiyoriga ko'ra.

Mashqning ikkinchi bosqichi o'quvchilarga o'z bilimlarini to'ldirish, o'rganilgan materialni aniqlashtirishga imkon yaratadi. Uning uchinchi bosqichi o'quvchilarga o'rganilayotgan material bo'yicha o'z bilimlarini namoyish etish va baholashga yordam beradi.

III. Yangi dars mazmuni (8-sinf Fransiyada Birinchi imperiya va uning halokati):

O'qituvchi yangi mavzuni tushuntiradi

Ma'ruza quyidagi tartibda tushuntiriladi:

- ❖ Fransiyada Birinchi imperiya.
- ❖ Burbonlar sulolasi hokimiyatining tiklanishi.
- ❖ Vena Kongressi.
- ❖ «Muqaddas Ittifoq».

IV. Yangi mavzuni mustahkamlash uchun

1) Savollar (Tezlik bilan o'quvchilar javob beradilar)

1. Fransiyada Birinchi imperiya qay tariqa vujudga keldi?
2. «Birinchi imperiya halokati sabablari» matn tezisini tayyorlang.
3. Fransiyada Burbonlar hokimiyati qay tariqa tiklandi?
4. «Vaterloo jangi» haqida nimalarni bilib oldingiz?
5. Vena Kongressi qanday masalalarni hal etdi?
6. «Muqaddas Ittifoq» qanday maqsadni ko'zlab tuzildi?

2) "Tushunchalar mazmuni" metodidan foydalanish

T/r	Tushunchalar	Mazmuni
1	Kontributsiya	(lotincha) - urushda yetkazilgan zarar o'rnini qoplash uchun mag'lub davlat tomonidan to'lanadigan to'lov
2	«Muqaddas Ittifoq».	Yevropada kelgusida ro'y berishi mumkin bo'lgan inqiloblarga qarshi birgalikda kurash maqsadida uch davlat - Rossiya, Avstriya va Prussiya monarxlari ittifoq tuzdilar. U tarixga «Muqaddas Ittifoq» nomi bilan kirdi.
3	
4		
5		

V. Dars yakunlanadi va baholanadi

O'quvchilar tomonidan bajarilgan topshiriqlarni o'qituvchi baholash uchun o'quvchilarning uyga berilgan vazifalarni to'g'ri bajarganligi, darsdagi faol ishtiroki e'tiborga olinib baholanadi.

VI. Uyga vazifa

Yangi mavzuni darslik bo'yicha o'qib, mavzu oxiridagi savollarga javob tayyorlash.

25- §. Fransiyada Birinchi imperiya va uning halokati

Fransiyada Birinchi imperiya. 1799- yilgi davlat to'ntarishidan so'ng Fransiyaning Birinchi konsuliga aylangan Napoleon Bonapart endi yakka hokimlikka intila boshladi. 1802- yilda u o'zining umrbod konsul deb e'lon qilinishiga erishdi. 1804- yilda esa u Senatdan o'zini «Fransuzlar imperatori Napoleon I» deb e'lon qilinishini talab etdi va unga erishdi. Shu tariqa, Fransiyada monarxiya qayta tiklandi. Biroq bu monarxiya dvoryanlarga emas, yirik burjuaziyaga, qo'shin va davlat amaldorlariga tayanuvchi harbiy monarxiya edi.

Istilochilik urushlari. N. Bonapart katta istilochilik umshlari o'z ichida Chalon, 1805- yilda Avstriya poytaxti Vena ishga o'ldi. 1806- yilda Prussiya poytaxti Berlinni egalladi. O'z g'alabalaridan ruhlangan Napoleon endi Buyuk Britaniyaga nisbatan qit'a qamali e'lon qilganligi haqidagi dekretni imzoladi. Unga ko'ra, Napoleonga qaram barcha davlatlarning Buyuk Britaniya bilan savdo-sotiq qilishi taqiqlandi. Napoleonning maqsadi shu yo'l bilan Buyuk Britaniyani bo'g'ib tashlash edi. Qit'a qamali Fransiyaning Yevropa va jahon hukmronligi uchun o'z tinkasini quritadigan urushga duchor etdi. Rossiya Fransiyaning Yevropadagi barcha g'alabalarini tan olishga va 1807- yilda Napoleon bilan tinchlik hamda ittifoq to'g'risida shartnoma imzolashga majbur bo'ldi. Bu shartnoma tarixga «Tilzit shartnomasi» nomi bilan kirdi. Shartnomaga ko'ra, Rossiya Buyuk Britaniya bilan aloqani uzish va qit'a qamaliga qo'shilish majburiyatini oldi.

Imperiyani bo'ysundirish uchun Yevropada Napoleonning harbiy flotining g'oyatda qudratliligi Napoleonga qit'a qamali siyosatidan ko'zlangan maqsadiga erishish imkonini beimadi. Rossiya o'z mustaqilligini saqlab qoldi. Qit'a qamali siyosatiga qo'shilgan bo'lsada, amalda shartnomani bajarmadi. AQSH kemalarida o'z tovarlarini Buyuk Britaniyaga yuborishni davom ettirdi. Fransiya aholisi ham uzluksiz urushlardan charchadi. Ming-minglab navqiron yigitlarning halok bo'lishi, soliqlarning ortishi, qit'a qamalidan ko'rilayotgan iqtisodiy zarar Napoleon siyosatidan norozilikni kuchaytirib bordi. Ayni paytda bosib olingan mamlakatlarda bosqinchilarga qarshi milliy ozodlik kurashi kuchaydi. Napoleonga bunday norozilikni bostirish uchun katta bir g'olibona urush kerak edi. Shuning uchun ham u Rossiyaga qarshi urush qilishni va unda g'alaba qozonishni rejalashtirdi. Busiz butun Yevropani itoat ettirishdan iborat bo'lgan maqsadi ham amalga oshmas edi.

Rossiya-Fransiya o'rtasidagi 1812- yil urushi. 1812- yilning 24- iyunida Napoleon armiyasi Rossiyaga hujum boshladi. Bu urush Rossiya uchun milliy mustaqillik urushi edi. Ikki davlat qo'shini o'rtasidagi hal qiluvchi jang 1812- yilning 7- sentabrida Moskva yaqinidagi Borodino qishlog'ida bo'lib o'tdi. Har ikki tomon ham ko'plab qurbonlar berdi. Rossiya-Fransiya urushida Fransiya mag'lubiyatga uchradi. Rus qo'shinining matonati, qahraton sovuq va ochlik bosqinchi qo'shinining halokatini muqarrar qilib qo'ydi. Oqibatda Napoleonning «Buyuk qo'shin»i bu buyuk talofatdan so'ng o'zini qayta tiklab ololmadi. Endi Napoleon imperiyasining halokati muqarrar bo'lib qoldi.

Imperiyani bo'ysundirish uchun Yevropada Napoleonning harbiy flotining g'oyatda qudratliligi Napoleonga qit'a qamali siyosatidan ko'zlangan maqsadiga erishish imkonini beimadi. Rossiya, Buyuk Britaniya, Prussiya, Avstriya va boshqa davlatlardan iborat Yevropaning ittifoqchi davlatlari hamda Fransiya o'rtasidagi hal qiluvchi jang 1813- yil

oktabrda Leypsig ostonasidabo‘lib o‘tdi vabu jang tarixga «Xalqlar janggi» nomi bilan kirdi. Leypsig jangida Napoleonning qo‘shini tor-mor etildi. 1814- yilda ittifoqchi davlatlar armiyasi Parij shahriga kirib keldi. Napoleon taxtdan voz kechishga majbur bo‘ldi. Ittifoqchilar uni Elba oroliga surgun qildilar. Shu tariqa imperiya quladi.

Burbonlar sulolasi hokimiyatining tiklanishi. Ittifoqchi davlatlar Fransiyada Burbonlar sulolasi hokimiyatini tiklashga qaror qildilar. Inqilob yillari qatl etilgan qirol Lyudovik XVI ning ukasi Lyudovik XVIII Senatning qarori bilan taxtga o‘tqazildi. Lekin endi bu monarxiya avvalgidek mutlaq monarxiya emas edi. U monarxiyani tiklashning iloji ham yo‘q edi. Chunki jamiyat hayotida kapitalistik munosabatlar har tomonlama chuqur ildiz otib ulgurgan edi. Shuning uchun ham qirol konstitutsiya e‘lon qilishga majbur bo‘ldi. Ittifoqchilar Fransiya bilan sulh shartnomasini imzoladilar. Unga ko‘ra, Fransiya Napoleon davrida bosib olgan barcha hududlardan mahrum etildi. Ayni paytda mamlakatda ichki vaziyat ham murakkablashib bordi. Bunga eski feodal tartiblar tarafdorlarining mutlaq monarxiyani tiklashni, shuningdek, qo‘llaridan ketgan mol-mulklarini qaytarib berishni talab qilishlari sabab bo‘ldi. Bu, o‘z navbatida, burjuaziya va dehqonlarni tashvishga solib qo‘ydi. Bundan tashqari, Napoleon davrida xizmat qilgan zobitlarning va davlat xizmatchisining ishdan bo‘shafflihi qo‘shinda va butun mamlakatda norozilik keltirib chiqardi. Vaziyatdan surgundagi Napoleon foydalanib qohshga qaror qildi. Eski gvardiya va o‘zi tug‘ilib o‘sgan korsikaliklardan tuzilgan harbiy qismhamonuning tarafidaedi. Napoleon 1815- yilning mart oyida Elbadan Fransiyaning janubiga yetib keldi. Qirol Lyudovik XVIII ning Napoleonga qarshi yuborgan 30 ming kishilik qo‘shini ham Napoleon tomoniga o‘tib ketdi. Napoleon 20- mart kuni Parij shahrini egallab, yana imperatorlik taxtiga o‘tirdi. Biroq ubu safar hokimiyatni atigi 100 kun egallab turdi, xolos. Napoleonga qarshi ittifoqchi davlatlar (Buyuk Britaniya, Prussiya va boshqalar) juda katta armiyaqo‘ya oldi. Ikki o‘rtada 1815- yilning 18-iyunida bo‘lib o‘tgan hal qiluvchi jang (hozirgi Belgiya davlati hududidagi) Vaterloo qishlog‘idabo‘lib o‘tdi. Shu tufayhbu jang tarixga «Vaterloo jangi» nomi bilan kirgan. Jangda Napoleon qo‘shini butunlay tor-mor etildi. Asir olingan Napoleon endi uzoq Muqaddas Yelena orohga surgun qilindi va u shu yerda 1821 - yilda vafot etdi. Fransiyada Burbonlar hokimiyati yana qayta tiklandi.

Vena Kongressi. G‘olib davlatlar Kongress chaqirdilar. Bu Kongress 1814- yilda Avstriyaning poytaxti Vena shahrida bo‘lib o‘tdi. Kongressning asosiy maqsadi - Yevropani g‘oliblar manfaati yo‘lida qayta taqsimlash edi. 1815- yilda Yevropaning 8 davlati: Buyuk Britaniya, Avstriya, Prussiya, Rossiya, Ispaniya, Shvetsiya, Portugahya va Fransiya Kongressning yakunlovchi hujjatini imzoladilar. Buyuk Britaniyaning asosiy maqsadi, Fransiyaning zaiflashuviga erishish, o‘zining dengizdagi va mustamlakalar bosib olishdagi ustunligini saqlab qolish edi. U bunga erishdi. Ayni paytda Malta, Seylon orollariga, Afknaning janubidagi Kara ycriga ega bo‘lib oldi. Rossiya Polshaning katta qismiga ega bo‘ldi. 300 dan ortiq mayda davlatlarga bolinib ketgan Germaniya o‘mida 39 ta davlatdan iborat Germaniya ittifoqi tuzildi. Bu ittifoqda Avstiiyaning yetakchi roli e‘tirof etildi. Reyn viloyati, Vestfaliya Pmssiyaga qo‘shib berildi. Polshaning g‘arbiy yerlari ham Pmssiya mulki deb tan olindi. Avstriya Shimoliy Itahyada mustahkamlanib oldi. Belgiya Gollandiyaga qo‘shib berildi. Shveytsariyaning mustaqilhgi tiklandi va u abadiy betaraf davlat maqomiga ega bo‘ldi. Fransiya hududi o‘zining avvalgi chegarasigacha qisqartirildi. Unga 700 mln frank oltin hisobida *kontributsiya* to‘lash majburiyati yuklandi. Fransiya bu konhibutsiyani to‘lagunga qadar uning shimohy qismi ittifoqchi lar qo‘shini tomonidan ishg‘ol qilinadigan bo‘ldi. Fransiya ikkinchi darajali davlat maqomiga tushib qoldi. Shu taaqqa Vena Kongressi Yevropa siyosiy xaritasini kuch bilan o‘zgartirib tashladi. Ayni paytda, Vena Kongessi qora tanh qullar savdosini taqilovchi dklaratsiya ham qabul qildi.

«Muqaddas Ittifoq». Yevropada kelgusida ro‘y berishi mumkin bo‘lgan inqiloblarga qarshi birgalikda kurash maqsadida uch davlat - Rossiya, Avstriya va Prussiya monarxlari ittifoq tuzdilar. U tarixga «Muqaddas Ittifoq» nomi bilan kirdi.

O'qituvchi K. Polvonov

FAN: O'zbekiston tarixi

SINF: 9-sinf

MAVZU: Toshkentda «Vabo isyoni»

TEXNOLOGIK XARITA

MAVZU	9-sinf Toshkentda «Vabo isyoni»
Maqsad, vazifalar	Maqsad: O'quvchilarga 1892 yil Toshkentda bo'lib o'tgan «Vabo isyoni» to'g'risida bilimlar berish Vazifalar: - o'quvchilarda mavzuga nisbatan qiziqish uyg'otish, ularda mavzu asosida bilim va ko'nikmalarni shakllantirish va kengaytirish. - mavzuga oid tarqatilgan materiallarni o'quvchilar tomonidan yakka va guruh holatida o'zlashtirib olishlari hamda suhbat munozara orqali tarqatma materiallardagi matnlar qay darajada o'zlashtirilganligini nazorat qilish, ularni bilimni baholash.
O'quv jarayonining mazmuni	1892 yil Toshkentda bo'lib o'tgan «Vabo isyoni»; qo'zg'olonning sabablari, boshlanishi hamda bostirilishi to'g'risida bilimlar berish
O'quv jarayonini amalga oshirish texnologiyasi	Uslub: Og'zaki bayon qilish, “ Baxtli tasodif ” o'yini, “ Beshta to'g'ri, bitta noto'g'ri ” o'yini “ BBB ” texnologiyasi. Shakl: suhbat-munozara, amaliy mashg'ulot, kichik guruhlar va jamoada ishlash. Vosita: Tarqatma materiallar: matnlar, portretlar. Usul: Tayyor yozma materiallar va chizmalar asosida. Nazorat: Og'zaki nazorat, savol-javoblar, kuzatish, o'z-o'zini nazorat qilish. Baholash: Rag'batlantirish, 5 balli tizim asosida baholash.
Kutiladigan natijalar	O'qituvchi: mavzuni qisqa vaqt ichida o'quvchilar tomonidan o'zlashtirishiga erishadi, o'quvchilar faolligini oshiradi. O'quvchilarda darsga nisbatan qiziqish uyg'otadi. Bir mashg'ulot jarayonida o'quvchilarni baholaydi. O'z oldiga qo'ygan maqsadlariga erishadi. O'quvchilar tomonidan yozma axborotni mustaqil o'rganish, uni xotirada saqlash, boshqalarga yetkazish, savol beri shva savollarga javob berishga o'rgatadi. O'quvchi: Yangi bilimlarni egallaydi. Yakka holda va guruh bo'lib ishlashni o'rganadi. Nutqi rivojlanadi va eslab qolish qobiliyati kuchayadi, o'z-o'zini nazorat qilishni o'rganadi, qisqa vaqt ichida ko'p ma'lumotga ega bo'ladi va baholay oladi.
Kelgusidagi rejalar (tahlil, o'zgarishlar)	O'qituvchi: Yangi pedagogik texnologiyalarni o'zlashtirish va darsda tatbiq etish, takomillashtirish. O'z ustida ishlash, mavzuni hayotiy voqealar bilan bog'lash. Pedagogik mahoratni oshirish. O'quvchi: matn bilan mustaqil ishlashni o'rganadi. O'z fikrini ravon bayon qila oladi. Shu mavzu asosida qo'shimcha materiallar topadi, ularni o'rganadi. O'z fikri va guruh fikrini tahlil qilib bir yechimga kelish

	malakasini hosil qiladi.
--	--------------------------

DARSNING BLOK CHIZMASI

	Dars bosqichlari	Vahti
	Tashkiliy qism	3 minut
	O‘tilgan mavzuni takrorlash	12 minut
	Yangi mavzuni guruhlar bilan ishlash	15 minut
	Yangi mavzuni mustahkamlash	10 minut
	Baholash	3 minut
	Uyga vazifa	2 minut

Darsning borishi

I. Tashkiliy qism:

O‘quvchilar bilan salomlashish, sinf tozaligiga e‘tibor qaratish, o‘quvchilarni darsga tayyorlash, davomatni aniqlash, uyga berilgan vazifalarni tekshirish, O‘zbekistonda va dunyoda sodir bo‘layotgan yangiliklar bilan (topshiriq berilgan o‘quvchilar orqali) tanishtirish.

Darsning jihozlanishi va darsga hozirlik ko‘rish

1. Darslik, mavzuga oid rasmlar
2. Dunyo va O‘zbekiston xaritasi
3. Tarqatma materiallar: (topshiriqlar yozilgan kartochkalar)
4. Sinf xonasini guruhlariga ishlashga tayyorlash (sinf o‘quvchilarining soniga qarab 4, 5 guruhga bo‘lib, stollarni qo‘yib chiqish)

Dars turi: Aralash

Dars jarayonida qo‘llaniluvchi metodlar: **“Baxtli tasodif” o‘yini, “Beshta to‘g‘ri, bitta noto‘g‘ri” o‘yini “BBB” texnologiyasi.**

Sinfni guruhlar bilan ishlashga tayyorlash

O‘quvchilarni guruhlarda ishlashga tayyorlash uchun dars boshlanishidan avval ularga **“Baxtli tasodif” o‘yini, “Beshta to‘g‘ri, bitta noto‘g‘ri” o‘yini “BBB” texnologiyasi** haqida tushunchalar beriladi.

II. O‘rganilgan mavzuni (“Turkistonda milliy-ozodlik harakatlarining boshlanishi va uning sabablari”) so‘rab baholash

O‘quvchilar quyidagi **“Baxtli tasodif”** bilet savollarini olib javob beradilar:

Bilet № 1

1. Mustamlakachilik jabr-zulmining kuchayishi asosan qanday ko‘rinishlarda yaqqol ko‘zga tashlanadi?
2. Mustamlakachi hukumatning Turkistonda olib borgan siyosatining maqsad va vazifalari

nimadan iborat edi?

Bilet № 2

1. Xalq hayotining qashshoqlashishiga qanday omillar sabab bo`ldi?
2. Nima uchun xalq harakatlari 70-yillar oxirida aynan Farg`ona vodiysida kuchaydi?

Bilet № 3

(O`tilgan mavzuni to`liq so`rab baholash)

Bilet № 4

“Baxtli tasodif”- 5 baho

(o`qituvchi biletleri yoki undagi savollarni ko`paytirishi mumkin)

III. Yangi dars mazmuni (9-sinf Toshkentda «Vabo isyoni»):

O`qituvchi yangi mavzuni tushuntiradi

Ma`ruza quyidagi tartibda tushuntiriladi:

- ❖ Qo`zg`olonning boshlanish sabablari.
- ❖ Qo`zg`olonning boshlanishi.
- ❖ Qo`zg`olon bostirilgandan keyingi chora-tadbirlar.

IV. Yangi mavzuni mustahkamlash uchun

1) Savollar (Tezlik bilan o`quvchilar javob beradilar)

1. Mahalliy aholi huquqlarining cheklanishini nimalarda ko`rasiz?
2. Toshkent qo`zg`olonining boshlanish sabablarini ayting va milliy qadriyatlarga nimalar kirishini izohlang.
3. Qo`zg`olon qachon boshlandi? Mustamlakachilar va ularga xizmat qiluvchilarning qaysi harakati xalqni tug`yonga keltirdi?
4. Qo`zg`olon bostirilgandan keyin qanday tadbirlar amalga oshirildi?

2) “Beshta to`g`ri, bitta noto`g`ri” o`yini (O`qituvchi kartochkalarni oldindan tayyorlab kelishi kerak)

1. “Beshta to`g`ri, bitta noto`g`ri” o`yini

T/r	Ma`lumotlar	To`g`ri yoki noto`g`ri	Kalit so`z
1	1892 yil mart oyida Afg`onistonda vabo kasalligi tarqaldi		Kitob
2	Toshkentda qo`zg`olon 1892 yil 24 iyunda boshlandi		Suv
3	Shahar oqsoqoli Muhammad Yoqub edi		Osmon
4	Qo`zg`olonchilar taxminan 200 kishidan ortiq edi		Atirgul
5	Toshkent shahar hokimi S. Putinsev bo`lgan		Daftar
6	Vabo kasalligi 1892 yil, 7-iyunda Toshkentda qayd etildi		Handalak

Izoh: Noto`g`ri deb topilgan qatordagi kalit so`zni ayting

2. “Beshta to`g`ri, bitta noto`g`ri” o`yini

T/r	Ma`lumotlar	To`g`ri yoki noto`g`ri	Kalit so`z
1	Vabo isyoni – toshotar voqeasi deb ham ataladi		Kitob
2	Toshkentda qo`zg`olon 1892 yil 24 iyunda boshlandi		Suv
3	Shahar oqsoqoli Muhammad Yoqub edi		Osmon
4	Qo`zg`olonchilar taxminan 300 kishidan ortiq edi		Lola
5	Toshkent shahar hokimi S. Putinsev bo`lgan		Daftar
6	Vabo kasalligi 1892 yil, 7-iyunda Toshkentda qayd etildi		Handalak

Izoh: Noto`g`ri deb topilgan qatordagi kalit so`zni ayting

(o`qituvchi kartochkalar sonini ko`paytirishi mumkin)

V. Dars yakunlanadi va baholanadi

O`quvchilar tomonidan bajarilgan topshiriqlarni o`qituvchi baholash uchun o`quvchilarning uyga berilgan vazifalarni to`g`ri bajarganligi, darsdagi faol ishtiroki e`tiborga olinib baholanadi.

VI. Uyga vazifa

Yangi mavzuni darslik bo`yicha o`qib, mavzu oxiridagi savollarga javob tayyorlash va “BBB” jadvalini to`ldirib kelish

(O`quvchilarga misol tariqasida tushuntirib berish kerak)

BILDIM	BILARDIM	BILMOQCHIMAN

TOSHKENTDA «VABO ISYONI»

(MA`RUZA)

Qo`zg`olonning boshlanish sabablari. 1892-yilning mart oyida Afg`onistonda vabo kasalligi tarqaldi. Bahor faslining oxirlariga kelib bu kasallik Samarqand viloyatining Jizzax uezdida, 7-iyunda esa Toshkentda ham qayd qilindi. Toshkent shahar ma`muriyati kasallikka qarshi tadbirlar qatorida shahardagi 12 ta qabristonni yopib qo`ydi. Shu kasallikdan vafot etgan kishilar uchun shahardan chekka joyda maxsus qabristonlar ochish va`da qilindi. Lekin amalda shahardan tashqarida faqat bitta qabriston ochildi. Sanitariya tadbirlari xalqqa ishonarli qilib tushuntirilmadi. Bundan tashqari, shifokor-feldsherlar yetishmasligi sababli bemorlarni tekshirish ko`pincha uchinchi yo to`rtinchi kuni o`tkazilar edi. Bu vaqtda aholi o`rtasida mustamlakachi ma`murlar suvni, shifokorlar esa bemorlarni qasddan zaharlayotgani, murdalarning qabrlardan chiqarib tashlanayotgani to`g`risidagi mishmish gaplar tarqaldi.

Bunday vaziyat aholi orasida sarosimalik va norozilik keltirib chiqardi. Bu vaqtda Toshkentning Eski shahardagi xalqparvar, mustamlakachilarga yoqmaydigan oqsoqoli Inog`omxo`ja Umriyoxo`jayev lavozimidan chetlashtirildi. Uning o`miga tayinlangan shaxs pora olishni kuchaytirish maqsadida boshqa kasallik bilan og`rib vafot etganlarni ham vabo uchun ochilgan

shahar chekkasidagi qabristonga ko‘mishni buyurdi. Xalq bunga keskin ravishda norozilik bildirdi. Bu holat qo‘zg‘olon boshlanishiga sabab bo‘ldi.

1892-yildagi norozilik harakatlarini keltirib chiqargan asosiy sabab, birinchidan, mahalliy aholiga nisbatan siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan mustamlakachilik jabr-zulmining tobora kuchayib borayotganligi; ikkinchidan, xalq ommasining og‘ir ahvoli, hunarmand kosiblar va mardikorlarning ayovsiz ishlatilishi; uchinchidan, iste‘mol mahsulotlari narxlarining to‘xtovsiz oshib borishi, soliqlarning ko‘pligi; to‘rtinchidan, amaldorlarning o‘z mansablarini suiiste‘mol qilishi, poraxo‘rligi kabi holatlarning ko‘payib ketishi bo‘ldi.

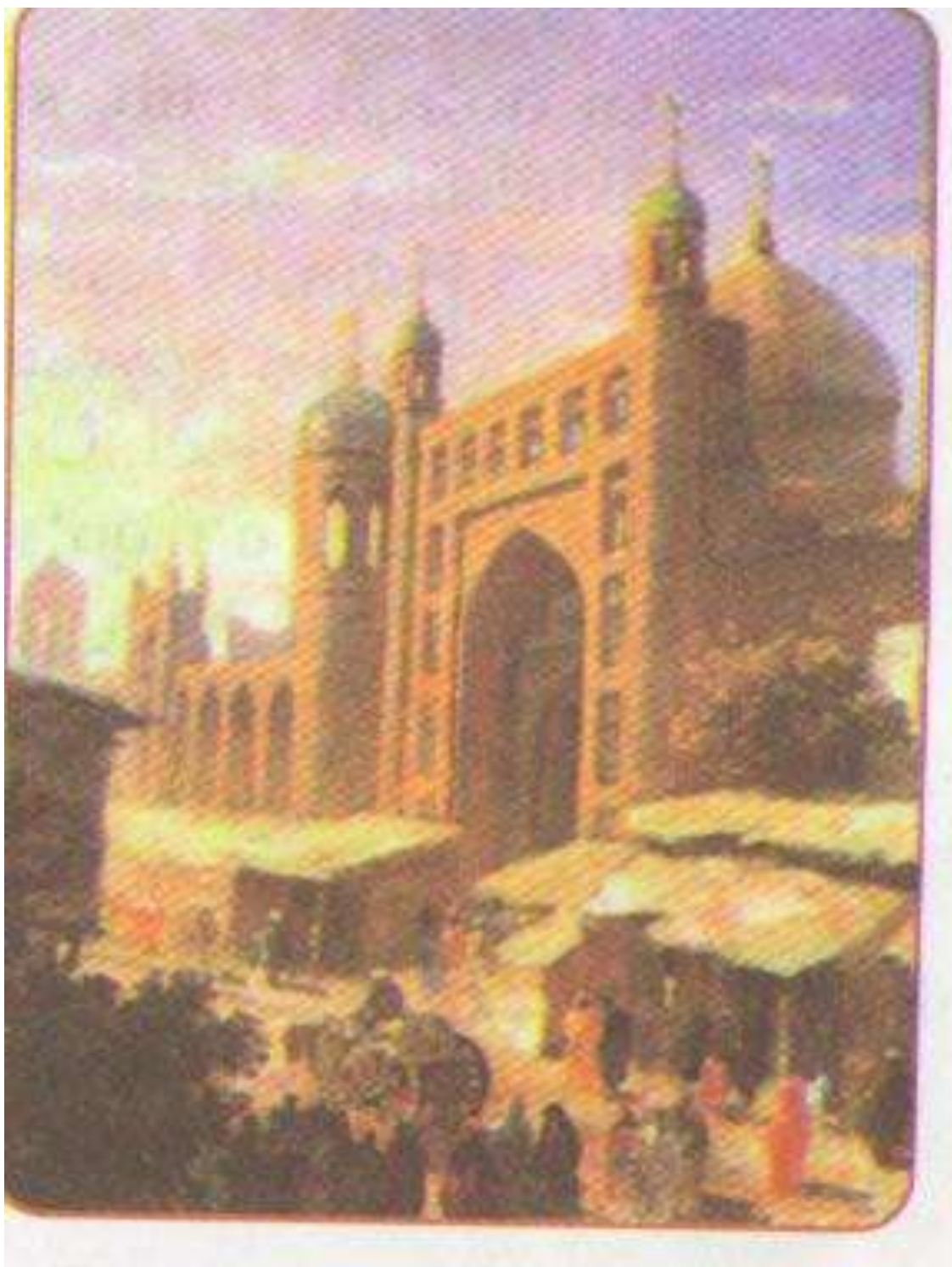
Qo‘zg‘olonning boshlanishi. Tarixda «Vabo isyoni» (yoki «Toshotar voqeasi») deb nom olgan qo‘zg‘olon 1892-yilning 24-iyunida boshlandi. Dastlab mahalliy aholining noinsof, poraxo‘r amaldorlar va sudxo‘rlarga, hokimiyatni suiiste‘mol qilish bilan tanilgan shahar bosh oqsoqoliga qarshi noroziligi bilan boshlandi. Bu qo‘zg‘olonchilar asosan mardikorlar va hunarmand-kosiblardan iborat edi.

Bu voqeani o‘z ko‘zi bilan ko‘rgan zamondoshlardan biri shunday yozgan edi: “Qo‘zg‘olonchilarning maqsadi bo‘layo‘lgan kamsitishlarni to‘xtatishga erishish edi. Olomon shahar boshlig‘i S.Putinsev huzuriga chora ko‘rish to‘g‘risidagi talab bilan yo‘lga tushadi. Olomonda o‘qotar yoki zamonaviy qurollar ham yo‘q bo‘lib, ular taxminan 400 kishi atrofida edi”

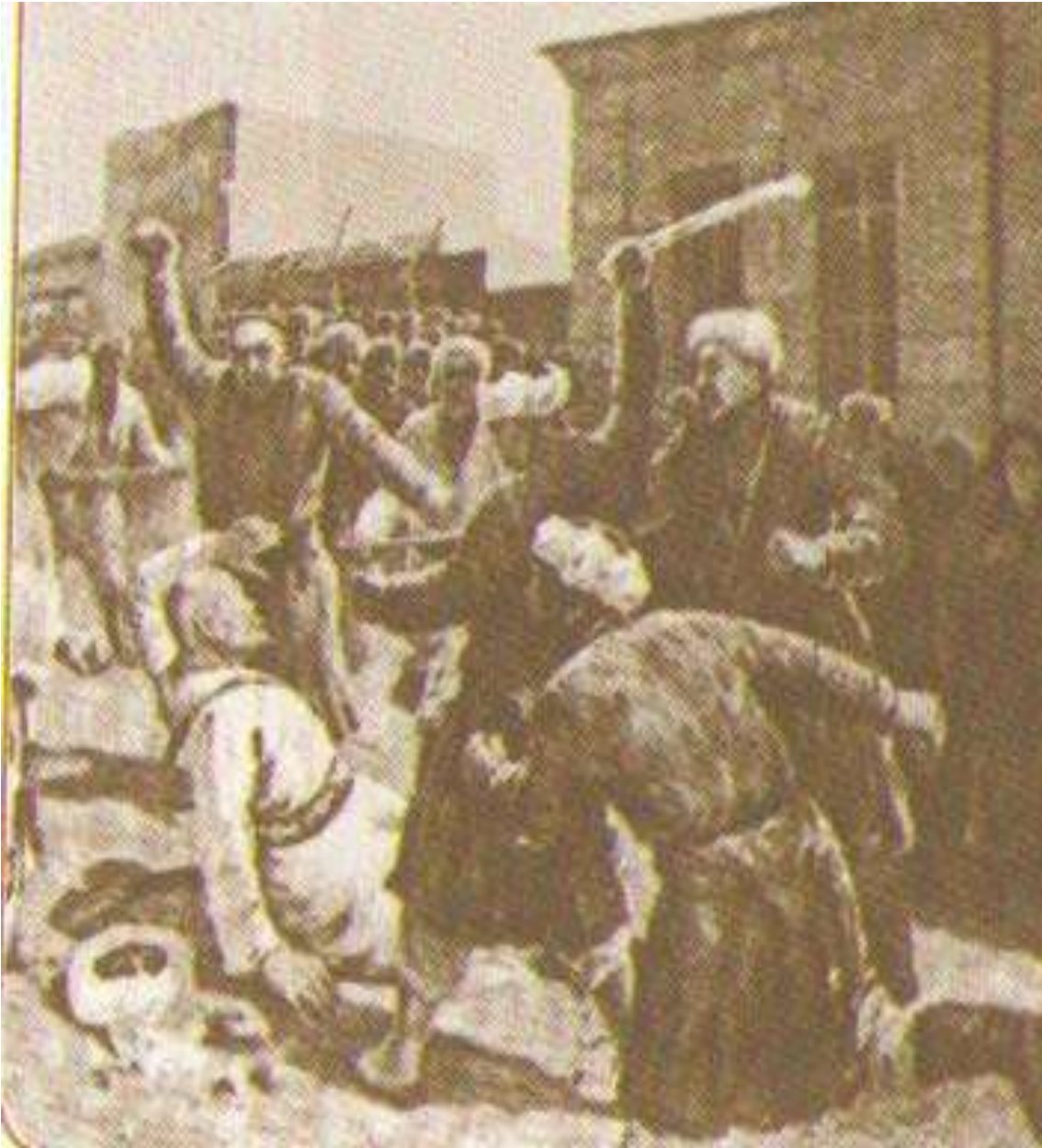
Eski shahar oqsoqoli Muhammad Yoqub olomondan qo‘rqib ketib, shahar boshlig‘i polkovnik S. Putinsev huzuriga yordam so‘rab bekinishga urindi. Xalq S. Putinsevdan oqsoqolni ular ixtiyoriga berishni talab qildi. S.Putinsev esa muzokara o‘miga kuch ishlatishni afzal ko‘rdi. Kuch ishlatish to‘g‘risidagi buyruqdan keyin, sabr kosasi to‘lgan xalq uzoq o‘ylab o‘tirmay hokimga hujum boshladi. Uning odamlarini tor-mor etib, o‘zini kaltaklashdi. Toshkent oqsoqolining uyiga o‘t qo‘yishdi. S. Putinsev va uning mirshablarini do‘pposlagan xaloyiq mahkamani ham ostin-ustun qildi. Qo‘zg‘olonni bostirish uchun kazaklar polki va bir ro‘la askar chaqirildi.

Qo‘zg‘olon bostirilgandan keyingi chora-tadbirlar. O‘lka ma‘muriyatining norozilik harakatlarini shafqatsiz usullar bilan bostirishi, qo‘zg‘olon ishtirokchilarini ayovsiz jazolashi mustamlakachi hukumatning asl yuzini yaqqol ko‘rsatib berdi. Toshkentdagi qo‘zg‘olon Turkiston mustamlaka ma‘muriyatini jiddiy tashvishga soldi. U hukumatga politsiya shtatini ko‘paytirish va jazo vakolatlarini yanada kengaytirish haqida murojaat qildi. Sankt-Peterburg Turkiston general-gubematorining iltimosini qondirib, o‘lkada «mirshablik holati»ni joriy etishga ruxsat berdi. Turkiston o‘lkasida 1892-yil 18-iyundan kuchga kirgan «Harbiy holatda deb e‘lon qilingan joylar haqida Qoida» joriy etildi. Mustamlakachilar uchun keng vakolatlar berildi. Turkiston general-gubematori «kuchli muhofazada» deb e‘lon qilingan joylarda majlis-yig‘inlarni tarqatish, savdosanoat korxonalarini yopish, matbuot organlarini taqiqlash, istalgan odamni surgun qilish, jarima solish va boshqa huquqlarni oldi. «Favqulodda muhofazada» deb e‘lon qilingan joylarda esa butun hokimiyat general-gubemator yoki u tayinlagan bosh noib qo‘liga o‘tdi.

Ushbu qo‘zg‘olonning bostirilishida mustamlakachilar o‘z manfaatlari yo‘lida xalqning urf-odatlarini, diniy e‘tiqodini, milliy qadriyatlarini toptashdan ham qaytmasligini ko‘rsatdilar. Umuman olganda, mustamlakachilar har qadamda o‘zlarini o‘lkada hokim va istilochi ekanliklarini mahalliy aholiga namoyish qildi.

Toshkent ko`chasi. XIX asr

Qo'zg'olonchilarning shahar hokimiga hujumi.

O'qituvchi: K. Polvonov

FAN: O'zbekiston tarixi

SINF: 9-sinf

MAVZU: XIX asr ikkinchi yarmi-XX asr boshlarida Qoraqalpoqlarning hududiy joylashuvi va ijtimoiy hayoti

TEXNOLOGIK XARITA

MAVZU	9-sinf XIX asr ikkinchi yarmi-XX asr boshlarida Qoraqalpoqlarning hududiy joylashuvi va ijtimoiy hayoti
Maqsad, vazifalar	Maqsad: O'quvchilarga XIX asr ikkinchi yarmi-XX asr boshlarida Qoraqalpoqlarning hududiy joylashuvi va ijtimoiy hayoti to'g'risida bilimlar berish Vazifalar: - o'quvchilarda mavzuga nisbatan qiziqish uyg'otish, ularda mavzu asosida bilim va ko'nikmalarni shakllantirish va kengaytirish. - mavzuga oid tarqatilgan materiallarni o'quvchilar tomonidan yakka va guruh holatida o'zlashtirib olishlari hamda suhbat munozara orqali tarqatma materiallardagi matnlar qay darajada o'zlashtirilganligini nazorat qilish, ularni bilimini baholash.
O'quv jarayonining mazmuni	XIX asr ikkinchi yarmi-XX asr boshlarida Qoraqalpoqlarning hududiy joylashuvi va ijtimoiy hayoti to'g'risida bilimlar berish
O'quv jarayonini amalga oshirish texnologiyasi	Uslub: Og'zaki bayon qilish, "Alifbe" o'yini, "Davom ettir" o'yini Shakl: suhbat-munozara, amaliy mashg'ulot, kichik guruhlar va jamoada ishlash. Vosita: Tarqatma materiallar: matnlar, portretlar. Usul: Tayyor yozma materiallar va chizmalar asosida. Nazorat: Og'zaki nazorat, savol-javoblar, kuzatish, o'z-o'zini nazorat qilish. Baholash: Rag'batlantirish, 5 balli tizim asosida baholash.
Kutiladigan natijalar	O'qituvchi: mavzuni qisqa vaqt ichida o'quvchilar tomonidan o'zlashtirishiga erishadi, o'quvchilar faolligini oshiradi. O'quvchilarda darsga nisbatan qiziqish uyg'otadi. Bir mashg'ulot jarayonida o'quvchilarni baholaydi. O'z oldiga qo'ygan maqsadlariga erishadi. O'quvchilar tomonidan yozma axborotni mustaqil o'rganish, uni xotirada saqlash, boshqalarga yetkazish, savol beri shva savollarga javob berishga o'rgatadi. O'quvchi: Yangi bilimlarni egallaydi. Yakka holda va guruh bo'lib ishlashni o'rganadi. Nutqi rivojlanadi va eslab qolish qobiliyati kuchayadi, o'z-o'zini nazorat qilishni o'rganadi, qisqa vaqt ichida ko'p ma'lumotga ega bo'ladi va baholay oladi.
Kelgusidagi rejalalar (tahlil, o'zgarishlar)	O'qituvchi: Yangi pedagogik texnologiyalarni o'zlashtirish va darsda tatbiq etish, takomillashtirish. O'z ustida ishlash, mavzuni hayotiy voqealar bilan bog'lash. Pedagogik mahoratni oshirish. O'quvchi: matn bilan mustaqil ishlashni o'rganadi. O'z fikrini ravon bayon qila oladi. Shu mavzu asosida qo'shimcha materiallar topadi, ularni

	o'rganadi. O'z fikri va guruh fikrini tahlil qilib bir yechimga kelish malakasini hosil qiladi.
--	---

DARSNING BLOK CHIZMASI

	Dars bosqichlari	Vahti
	Tashkiliy qism	3 minut
	O'tilgan mavzuni takrorlash	12 minut
	Yangi mavzuni guruhlar bilan ishlash	15 minut
	Yangi mavzuni mustahkamlash	10 minut
	Baholash	3 minut
	Uyga vazifa	2 minut

Darsning borishi

I. Tashkiliy qism:

O'quvchilar bilan salomlashish, sinf tozaligiga e'tibor qaratish, o'quvchilarni darsga tayyorlash, davomatni aniqlash, uyga berilgan vazifalarni tekshirish, O'zbekistonda va dunyoda sodir bo'layotgan yangiliklar bilan (topshiriq berilgan o'quvchilar orqali) tanishtirish.

Darsning jihozlanishi va darsga hozirlik ko'rish

1. Darslik, mavzuga oid rasmlar
2. Dunyo va O'zbekiston xaritasi
3. Tarqatma materiallar: (topshiriqlar yozilgan kartochkalar)
4. Sinf xonasini guruhlarga ishlashga tayyorlash (sinf o'quvchilarining soniga qarab 4, 5 guruhga bo'lib, stollarni qo'yib chiqish)

Dars turi: Aralash

Dars jarayonida qo'llaniluvchi metodlar: **“Alifbe”**, **“Davom ettir”** o'yini

Sinfni guruhlar bilan ishlashga tayyorlash

O'quvchilarni guruhlarda ishlashga tayyorlash uchun dars boshlanishidan avval ularga **“Alifbe”**, **“Davom ettir”** o'yini haqida tushunchalar beriladi.

II. O'rganilgan mavzuni so'rab baholash

1. Alifbe o'yini

Ushbu mashqni bajarish uchun har bir ishtirokchi uchun A4 formatidagi oq qog'oz varaqlarini tayyorlab qo'yish kerak. Boshlovchi oldindan har bir varaqda Alifbening bitta harfini yozib qo'yadi. Agar sinfdan bolalar soni Alifbedagi harflar sonidan ko'proq bo'lsa, bu vaziyatda biron harflar ustida ishtirokchilar juft bo'lib ishlashlari mumkin.

O'tkazish usuli:

- Boshlovchi har bir ishtirokchiga Alifbening biron harfi yozilgan A4 qog'ozini beradi. So'ng topshiriqni tushuntiradi: har bir ishtirokchi o'zining varag'ida berilgan mavzu bo'yicha yozilgan harfdan boshlanadigan fikrlarni aytib beradi.....

Mashqning muhokamasi o'tkaziladi.

III. Yangi dars mazmuni (9-sinf XIX asr ikkinchi yarmi-XX asr boshlarida Qoraqalpoqlarning hududiy joylashuvi va ijtimoiy hayoti):

O'qituvchi yangi mavzuni tushuntiradi

Ma'ruza quyidagi tartibda tushuntiriladi:

- ❖ Qoraqalpoqlar XIX asr o'rtalarida
- ❖ Qoraqalpoqlarda urug'chilik va qabilaviy munosabatlar
- ❖ Urf-odatlar va turmush tarzi

IV. Yangi mavzuni mustahkamlash uchun

1) Sinov uchun "Davom ettir" o'yini (Mavzu yuzasidan fikr beriladi, uni davom ettirish kerak)

XIX asr boshlarida qoraqalpoqlar - ...

Qoraqalpoqlar... yashaganlar

Sudlarning ikki turi - bu ...

Qoraqalpoqlarning mashg'ulotlari - bu ...

Qoraqalpoqlarda dehqonchilik - bu ...

O'n to'rt urug' - bu ... Beklarbegi - bu ...

Urf-odatlar - bu ...

Urug'biylari - ...

V. Dars yakunlanadi va baholanadi

O'quvchilar tomonidan bajarilgan topshiriqlarni o'qituvchi baholash uchun o'quvchilarning uyga berilgan vazifalarni to'g'ri bajarganligi, darsdagi faol ishtiroki e'tiborga olinib baholanadi.

VI. Uyga vazifa

Yangi mavzuni darslik bo'yicha o'qib, mavzu oxiridagi savollarga javob tayyorlash.

21-§. XIX ASR IKKINCHI YARMI-XX ASR BOSHLARIDA QORAQALPOQLARNING HUDUDIY JOYLASHUVI VA IJTIMOY HAYOTI

Tarixan qoraqalpoqlar Ural, so'ngra Volga bo'ylarida, undan keyin esa Orol atrofi hamda Sirdaryoning quyi havzalari etaklarida yashab kelganlar. Ularning ko'chib yashashlariga ko'proq tashqi omillar sabab bo'ldi. Nihoyat, ular XIX asr boshlarida quyi Amudaryo havzasi, Orolning janub va janubi g'arb tomonlarida muqim hayot tarziga o'ta boshladilar. Qoraqalpoqlar goh qozoqlar, goh turkmanlar hujumlariga uchrab, buning oqibatida Xiva xonligi fiiqaroligiga o'tdilar. Quyi Amudaryoning katta cho'l va suv chiqmagan cho'lga tutash sho'rxok yerlarini ular o'zlarining mashaqqatli mehnati evaziga o'zlashtirdilar. O'troq hayotga o'ta boshlagach, dehqonchilik bilan shug'ullanish qoraqalpoqlar hayotida asosiy o'rinni egallay boshladi. Shunday bo'lsa-da, chorvachilik ham qoraqalpoqlar hayotida yetakchi sohalardan biri bo'lib qolaverdi. XIX asr o'rtalarida qoraqalpoqlar Xiva xonligi hukmronligi ostida bo'lib, ular Amudaryoning har ikkala qirg'og'ida va Orol dengiziga quyiladigan yerlarda yashagan. Ularning soni o'sha vaqtda taxminan 100 ming nafardan oshmagan. Qoraqalpoqlarga berilgan yerlar xonlik mulki sanalgan, ular bu yerlar uchun soliqlar to'laganlar. Har xil majburiyatlarini bajarganlar. Qoraqalpoqlarda umg'larga bo'lingan, ularda yerdan foydalanish jamoa tariqasida kechar edi. Umg'lar sug'orish kanallari qazilishi uchun mas'ul bo'lishgan. Chorva xususiy mulk bo'lgani bois unga umg' tamg'asi urilar va

jamo'a yaylovlarida boqilar edi. Qoraqalpoqlarning har bir ovul aholisi bitta urug'ga mansub edi. Qoraqalpoqlarni boshqarish qulayroq bo'lishi uchun Muhammad Rahim I «Qoraqalpoq ulusi»ni shakllantirdi, barcha qoraqalpoq jamoalari ana shu ulusga kirgan. Ulusni boshqarish xonning ixtiyorida edi. Umg'lar va qabilalar ancha yirik guruhlariga birlashtirilib, ularni boshqarish uchun xon saroyining oliy amaldorlari - otaliq va beglarbegi tayinlangan. Ayrim viloyatlarni boshqarish uchun tayinlangan hokimlar odatda xonning yaqin qarindoshlari bo'lishgan.

Qoraqalpoqlarning ijtimoiy hayoti XIX asrda qoraqalpoqlar. Qoraqalpoq ruhoniylari, eshonlari va aholining nufuzli kishilari Xiva xonlarining alohida homiyligida bo'lgan. Qozilar ham ruhoniylar nazorati ostida bo'lishgan. Qoraqalpoqlar orasida sudlarning ikki turi - qozilar sudi va biylar sudi mavjud edi. Qoraqalpoqlar XIX asming ikkinchi yarmiga kelib o'troqlashib, dehqonchilik ular hayotida asosiy o'rinni egallay boshladi. Ammo chorvachilik ham yetakchi sohalaridan biri bo'lib qolaverdi. Dehqonchilik ishlari qizg'in vaqtlarida qoraqalpoq oilalari ekinzor yerlarning qulay bir joyiga o'z o'tovlarini qurib mehnat qilganlar. Ana shunday tinch mehnat bilan band bo'lgan paytlarda bosqinchilik bilan boylik orttirishni kasb qilib olgan qaroqchi guruhlar qoraqalpoqlar o'tovlariga to'satdan hujum qilar edi. Bu kutilmagan bosqin natijasida ular ko'plab mol-mulklaridan ajralardi. Bunday paytlarda yurt oqsoqollari Xiva xonidan o'zlarini himoya qilishni so'rab choparlar yo'llardilar. Qoraqalpoqlar hayotida baliqchilik va ovchilik ham muhim o'rin egallagan. Amudaryoning bo'ylarida va Orol dengizi atrofidagi ko'llarda baliqlar serob bo'lib, ular ko'plab oila hamda umg'lar uchun asosiy tirikchilik manbai edi. Hatto sharqdan g'arbg'a borayotgan savdo karvonlari tuzlangan baliqni ko'p miqdorda ana shu baliqchilik bilan shug'ullanuvchi oilalardan olib ketardilar. Qoraqalpoqlar asosan ro'zg'or uchun zarur buyumlarni tayyorlash bilan shug'ullanar edilar. Ehtiyojdan origan buyumlar esa bozorga chiqarilgan. Ular o'tovlarning atrofini o'rash uchun matolar, tuya junidan guldor namatlar to'qir edilar. Ularning xalq amaliy san'atida o'tovlar uchun o'ymakor eshiklar va boshqa uy-ro'zg'or buyumlari yasash, gilam to'qish, kashtachilik yuqori darajada rivojlangan. Bu qoraqalpoqlarda xo'jalik va turmush talablarini ta'minlab tumvchi hunarmandchilik sohalarining ham rivojlanganligini, ular ayniqsa, yog'och va suyakka ishlov berish borasida qo'li gul usta bo'lishganligini ko'rsatadi

Qoraqalpoqlarda urug'chilik va qabilaviy munosabatlar. XIX asrda ham qoraqalpoqlarning ayrim ovullarida urug' munosabatlari mustahkam tarzda davom etdi. Xitoy-qipchoq, mang'it va kenagas qabilalari tarkibidagi urug'lar «o'n to'rt urug'l» - aris (urug') birlashmasini tashkil qilgan. Arislar orasida eng yirigi o'n to'rt urug'l bo'lsa, harbiy kuch borasida ikkinchi o'rinda shulluk va jounqumi birlashtirgan aris-qo'ng'irotlar turar edi. Ularda yer-suv mulki, chorva mahsulotlari urug'niki deb hisoblansa-da, urug'l oqsoqollari, mhoniylar va biylarning ulushi katta miqdori tashkil qilgan. Bu hoi XIX asr ikkinchi yarmida tabaqalanish jarayonining kuchayishini yanada tezlashtirdi.

Urf-odatlar va turmush tarzi. Har bir urug'ning o'ziga xos dafn marosimlari bo'lib, ularning qabristonlari ham alohida edi. An'ana bo'yicha qabristonga ularda shu urug'ning mashhur avliyo yoki pir darajasidagi kishilari dafn etilgan. To'y marosimlarida umg'ning barcha a'zolari ishtirok etishi shart bo'lgan. Umuman olganda, qoraqalpoqlar ko'chmanchilikdan o'troq turmushga o'tishgacha bo'lgan uzoq davrda, xalq bo'lib shakllanish jarayonida o'ziga xos ma'naviy-moddiy qadriyatlar yaratdi. Mehr-oqibat, insonparvarlik g'oyalari bilan sug'orilgan turmush tarzi shakllandi. «Qirqqiz» va boshqa turkiy xalqlarning ma'naviy mulki bo'lgan turli xil dostonlarida mardlik, erksevarlik, Vatanga sadoqat, sof sevgi, or-nomus ustuvor edi. Bu g'oyalar qoraqalpoq xalqi hayotidan mustahkam o'rin oldi.

Savol va topshiriqlar

1. Qoraqalpoqlar XIX asr o'rtalarida qaysi hududlarda yashagan?
2. XIX asming ikkinchi yarmida qoraqalpoq urug'larini boshqarish qay tarzda amalga oshirildi?
3. Qoraqalpoqlarning asosiy mashg'ulot turlarini sanab bering.
4. Qoraqalpoq xalqining to'y va dafn marosimlari qanday bo'lgan?

O'qituvchi: K. Polvonov

FAN: O'zbekiston tarixi

SINF: 9-sinf

MAVZU: Jadidchilik harakati namoyandalari va ularning faoliyati

TEXNOLOGIK XARITA

MAVZU	9-sinf Jadidchilik harakati namoyandalari va ularning faoliyati
Maqsad, vazifalar	Maqsad: O'quvchilarga Jadidchilik harakati namoyandalari va ularning faoliyati to'g'risida bilimlar berish Vazifalar: - o'quvchilarda mavzuga nisbatan qiziqish uyg'otish, ularda mavzu asosida bilim va ko'nikmalarni shakllantirish va kengaytirish. - mavzuga oid tarqatilgan materiallarni o'quvchilar tomonidan yakka va guruh holatida o'zlashtirib olishlari hamda suhbat munozara orqali tarqatma materiallardagi matnlar qay darajada o'zlashtirilganligini nazorat qilish, ularni bilimni baholash.
O'quv jarayonining mazmuni	Jadidchilik harakati namoyandalari va ularning faoliyati to'g'risida bilimlar berish
O'quv jarayonini amalga oshirish texnologiyasi	Uslub: Og'zaki bayon qilish, “Baxtli tasodif” o'yini, “Davom ettir” o'yini “Maktub” usuli Shakl: suhbat-munozara, amaliy mashg'ulot, kichik guruhlar va jamoada ishlash. Vosita: Tarqatma materiallar: matnlar, portretlar. Usul: Tayyor yozma materiallar va chizmalar asosida. Nazorat: Og'zaki nazorat, savol-javoblar, kuzatish, o'z-o'zini nazorat qilish. Baholash: Rag'batlantirish, 5 balli tizim asosida baholash.
Kutiladigan natijalar	O'qituvchi: mavzuni qisqa vaqt ichida o'quvchilar tomonidan o'zlashtirishiga erishadi, o'quvchilar faolligini oshiradi. O'quvchilarda darsga nisbatan qiziqish uyg'otadi. Bir mashg'ulot jarayonida o'quvchilarni baholaydi. O'z oldiga qo'ygan maqsadlariga erishadi. O'quvchilar tomonidan yozma axborotni mustaqil o'rganish, uni xotirada saqlash, boshqalarga yetkazish, savol beri shva savollarga javob berishga o'rgatadi. O'quvchi: Yangi bilimlarni egallaydi. Yakka holda va guruh bo'lib ishlashni o'rganadi. Nutqi rivojlanadi va eslab qolish qobiliyati kuchayadi, o'z-o'zini nazorat qilishni o'rganadi, qisqa vaqt ichida ko'p ma'lumotga ega bo'ladi va baholay oladi.
Kelgusidagi rejalar (tahlil, o'zgarishlar)	O'qituvchi: Yangi pedagogik texnologiyalarni o'zlashtirish va darsda tatbiq etish, takomillashtirish. O'z ustida ishlash, mavzuni hayotiy voqealar bilan bog'lash. Pedagogik mahoratni oshirish. O'quvchi: matn bilan mustaqil ishlashni o'rganadi. O'z fikrini ravon bayon qila oladi. Shu mavzu asosida qo'shimcha materiallar topadi, ularni o'rganadi. O'z fikri va guruh fikrini tahlil qilib bir yechimga kelish

	malakasini hosil qiladi.
--	--------------------------

DARSNING BLOK CHIZMASI

	Dars bosqichlari	Vahti
	Tashkiliy qism	3 minut
	O`tilgan mavzuni takrorlash	12 minut
	Yangi mavzuni guruhlar bilan ishlash	15 minut
	Yangi mavzuni mustahkamlash	10 minut
	Baholash	3 minut
	Uyga vazifa	2 minut

Darsning borishi

I. Tashkiliy qism:

O`quvchilar bilan salomlashish, sinf tozaligiga e`tibor qaratish, o`quvchilarni darsga tayyorlash, davomatni aniqlash, uyga berilgan vazifalarni tekshirish, O`zbekistonda va dunyoda sodir bo`layotgan yangiliklar bilan (topshiriq berilgan o`quvchilar orqali) tanishtirish.

Darsning jihozlanishi va darsga hozirlik ko`rish

- 1.Darslik, mavzuga oid rasmlar
- 2.Dunyo va O`zbekiston xaritasi
- 3.Tarqatma materiallar: (topshiriqlar yozilgan kartochnalar)
4. Sinf xonasini guruhlariga ishlashga tayyorlash (sinf o`quvchilarining soniga qarab 4, 5 guruhga bo`lib, stollarni qo`yib chiqish)

Dars turi: Aralash

Dars jarayonida qo`llaniluvchi metodlar: **“Baxtli tasodif” o`yini, “Davom ettir” o`yini “Maktub” usuli**

Sinfni guruhlar bilan ishlashga tayyorlash

O`quvchilarni guruhlarda ishlashga tayyorlash uchun dars boshlanishidan avval ularga **“Baxtli tasodif” o`yini, “Davom ettir” o`yini “Maktub” usuli** haqida tushunchalar beriladi.

II. O`rganilgan mavzuni so`rab baholash

O`quvchilar quyidagi **“Baxtli tasodif”** bilet savollarini olib javob beradilar:

(Bunda 5 ta bilet savollari oldindan tayyorlangan bo`ladi, 3 ta bilet savollari to`liq yozilgan, bittasida **“Baxtli tasodif”**- 5 baho deb yoziladi, o`quvchiga o`z-o`zidan 5 baho quyiladi, bitta biletga o`tilgan mavzuni to`liq so`rab baholash deya yoziladi, o`quvchi to`liq javob beradi....)

(o`qituvchi biletarni yoki undagi savollarni ko`paytirishi mumkin)

III. Yangi dars mazmuni (9-sinf Jadidchilik harakati namoyandalari va ularning faoliyati):

O`qituvchi yangi mavzuni tushuntiradi

Ma`ruza quyidagi tartibda tushuntiriladi:

- ❖ Turkiston jadidchilik harakatining yirik namoyandalari.
- ❖ Turkiston jadidlarining faoliyati
- ❖ Taraqqiyparvar ziyolilar

IV. Yangi mavzuni mustahkamlash uchun

1) Sinov uchun “Davom ettir” o‘yini (Mavzu yuzasidan fikr beriladi, uni davom ettirish kerak)

Mahmudxo‘ja Behbudiy - ...

Abdulla Avloniy -...

Munavvar Qori Abdurashidxonov

Jadid namoyandalari - ...

Ma‘rifatparvarlar - ..

«Tarbiyayi atfol» - bu ...

Absolyutizm - bu...

V. Dars yakunlanadi va baholanadi

O‘quvchilar tomonidan bajarilgan topshiriqlarni o‘qituvchi baholash uchun o‘quvchilarning uyga berilgan vazifalarni to‘g‘ri bajariganligi, darsdagi faol ishtiroki e‘tiborga olinib baholanadi.

VI. Uyga vazifa

Yangi mavzuni darslik bo‘yicha o‘qib, “Maktub” usulida mavzu qahramonidan biriga ismini yashirgan holda maktub yozib kelish topshirig‘i beriladi. Maktub o‘qiladi, o‘quvchilar **kimga** yozilganini topadi.

Masalan,

“Maktub” usuli

(Prezident I.A.Karimovning “Yuksak ma‘naviyat-yengilmas kuch” asaridan)

Assalomu alaykum. Ma‘naviyatni shakllantirishga bevosita ta‘sir qiladigan muhim hayotiy omil – bu ta‘lim-tarbiya tizimidir. Ma‘lumki, ota-bobolarimiz qadimdan bebaho boylik bo‘lmish ilmu ma‘rifat, ta‘lim va tarbiyani inson kamoloti va millat ravnaqining eng asosiy sharti va garovi deb bilgan. Albatta, ta‘lim-tarbiya – ong mahsuli, lekin ayni vaqtda ong darajasi va uning rivojini ham belgilaydigan, ya‘ni, xalq ma‘naviyatini shakllantiradigan va boyitadigan eng muhim omildir. Binobarin, ta‘lim-tarbiya tizimini va shu asosda ongni o‘zgartirmasdan turib, ma‘naviyatni rivojlantirib bo‘lmaydi.

Bu haqda fikr yuritganda, **sizning** «Tarbiya biz uchun yo hayot – yo mamot, yo najot – yo halokat, yo saodat – yo falokat masalasidir» degan chuqur ma‘noli so‘zlaringizi eslayman. sizning bu so‘zlaringiz XX asr boshida millatimiz uchun qanchalar muhim va dolzarb bo‘lgan bo‘lsa, hozirgi vaqtda ham biz uchun shunchalik, balki undan ham ko‘ra muhim va dolzarb ahamiyat kasb etadi, deb bilamiz... .

Javob: Maktub A. Avloniyga yozilgan

27-§. JADIDCHILIK HARAKATI NAMOYANDALARI VA ULARNING FAOLIYATI

XX asr boshiga kelib Turkistonda jadid ziyolilarining butun bir avlodi, o‘lka ma‘naviy-ma‘rifiy soha taraqqiyotiga, milliy madaniyatni rivojlanishiga katta hissa qo‘shgan namoyandalari vujudga keldi. Bular Samarqandda Mahmudxo‘ja Behbudiy, Abuqodir Shakuriy, Saidahmad Siddiqiy-Ajziy, Toshkentda Munavvar Qori Abdurashidxonov, Abdulla Avloniy, Ubaydullaxo‘ja Asadullaxo‘jayev, Buxoroda Abdurauf Fitrat, Sadridin Ayniy, Fayzulla Xo‘jayev, Farg‘ona vodiysida Hamza Hakimzoda Niyoziy, Obidjon Mahmudov, Abdulhamid Cho‘tpon, Is‘hoqxon Ibrat, Xivada Boboovun Salimov, Polvonniyoz Hoji Yusupov va boshqalar edi. Ular vatanparvar, ma‘rifatparvar, Turkiston o‘lkasida jadidchilik harakatining asoschilari va rahnamolari hisoblanadi.

Turkiston jadidchilik harakatining yirik namoyandalari. Turkiston jadidlarini birlashtirishda «Oʻrta Osiyo jadidlarining otasi» deb tan olingan Mahmudxoʻja Behbudiy (1875-1919)ning xizmati katta boʻldi. U 1875-yilning 19-yanvarida Samarqand yaqinidagi Baxshitepa qishlogʻida tugʻilgan. Dastlab Samarqand, soʻngra Buxoro madrasalarida tahsil olib, imom-xatib, qozi, keyin muftiy darajasiga koʻtarildi. Behbudiy Oʻrta Osiyo jadidchilik harakatining asoschisi va yotboshchisi edi. Turkistonda maʼrifatparvarlik harakatining rivojlanishiga katta hissa qoʻshgan shaxs hisoblanadi. Behbudiyning tashabbusi bilan oʻz otasi sharafiga «Behbudiy kutubxonasi» deb atalgan kutubxona tashkil qilingan. Munavvar Qori Abdurashidxonov (1878-1931) Turkiston oʻlkasida ozodlik, millat kelajagi uchun kurashgan maʼrifiy, siyosiy arbob, jadidchilik harakatining yirik namoyandalaridan biri. 1904-yildan boshlab oʻlkadagi ijtimoiy-siyosiy, maʼrifiy harakatlarning faol ishtirokchisi. U jadid maktablari ochilishining tashabbuskori va amaliyotchisi, milliy gazeta va jumallari asoschisi, muharriri hamda jadid teatri targʻibotchisi boʻlgan. Munavvar Qori maktablar uchun «Adibi avval», «Adibi soniy», «Yer yuzi» kabi darsliklarni yaratdi. Dastlabki paytlarda madaniy-maʼrifiy, keyinchalik, siyosiy-ijtimoiy xususiyat kasb etgan islohotchilik harakati faol ishtirokchilaridan biri Abdulla Avloniy 1878-yil Toshkent shahrida hunarmandlar oilasida tugʻildi. U maktab va madrasada taʼlim olib, oʻz zamonining maʼrifatli va chuqur bilim sohibiga aylandi. Abdulla Avloniy oʻtkada taʼlim, matbuot, teatr sohaslarining rivojlanishiga katta hissa qoʻshib, 1907-yil «Shuhrat» gazetasiga asos soldi. Oʻzi tashkil qilgan yangi usul maktabi uchun «Birinchi muallim», «Ikkinchi muallim» «Turkiy guliston yoxud axloq» kabi darsliklarni yaratdi. Behbudiy, Munavvar Qori, Abdulla Avloniy kabi boshqa milliy taraqqiyparvarlar ham maʼrifatparvarlik faoliyatini olib borib, yangi maktablar, xayriya jamiyatlari, kutubxona va kitob doʻkonlari ochdilar.

Turkiston jadidchilik harakatining namoyandalari maʼrifatparvar kishilar edi. Maʼrifatparvarlar keng maʼnoda, bilim tarqatuvchi kishilar hisoblanadi. Siyosiy maʼnoda maʼrifatparvarlik xalqni ozodlikka olib chiqish va milliy davlatchilik gʻoyalarni ilgari surish bilan ifodalanadi. Turkiston maʼrifatparvarlari jaholat, bilimsizlik, madaniyatsizlik, mutaassiblik, diniy aqidaparastlikni inson azob-uqubatlarining asl sabablari deya talqin etdilar. Ular podsho yakkahukmronligi (absolyutizm)ga qarshi kurashdilar, siyosiy erkinlik va inson huquqlarini yoqlab chiqdilar. Turli mamlakatlarda maʼrifatchilik harakatlari oʻziga xos, milliy xususiyatlarga ega boʻlgan, ammo ularning mushtarak jihatlari ham mavjud edi. Bu jihatlarda Turkiston jadidlari faoliyatida ham namoyon boʻldi. Jumladan, ular mavjud tuzum, uning iqtisodiy, ijtimoiy va huquqiy sohalardagi barcha salbiy koʻrinishlariga va kamchiliklariga qarshi kurashish; maorif, erkinlik, hayotning insoniy-madaniy jihatlarni shakllantirish, ularni qoʻllab-quvvatlash va himoya qilish, maʼnaviy va axloqiy meyorlarni takomillashtirish; xalq ommasi manfaatlarini himoya qilish, xalq farovonligini oshirishga sidqidildan intilish yoʻlidan bordilar. Jadidlar Turkistonda azaldan mavjud boʻlgan, yaʼni Alisher Navoiy, Mirzo Bedil va Boborahim Mashrabdan qolgan merosdan foydalangan holda Turkistonda demokratik va taraqqiyparvar gʻoyalarni davom ettirdilar.

Yakunlarni chiqaramiz!

Behbudiy, Munavvar Qori - yirik jadid maʼrifatparvarlari.

- ▶ Turkiston jadidlari podsho yakkahukmronligiga qarshi turdilar.
- ▶ Jadidlar yoshlarni chet elda oʻqitish tarafdorlari edi.

Atamalar izohi

Senzura - (*lotincha*) - hokimiyatning mavjud tuzum uchun nomaʼqul yoki zararli deb hisoblangan maʼlumotlarni cheklash maqsadida matbuot ustidan nazorat qilishi.

O'qituvchi: K. Polvonov

FAN: Jahon tarixi

SINF: 9-sinf

MAVZU: XIX asr oxiri — XX asr boshlarida boshlarida Hindiston

TEKNOLOGIK XARITA

MAVZU	9-sinf XIX asr oxiri — XX asr boshlarida boshlarida Hindiston
Maqsad, vazifalar	Maqsad: O'quvchilarga XIX asr oxiri — XX asr boshlarida boshlarida Hindiston to'g'risida bilimlar berish Vazifalar: - o'quvchilarda mavzuga nisbatan qiziqish uyg'otish, ularda mavzu asosida bilim va ko'nikmalarni shakllantirish va kengaytirish. - mavzuga oid tarqatilgan materiallarni o'quvchilar tomonidan yakka va guruh holatida o'zlashtirib olishlari hamda suhbat munozara orqali tarqatma materiallardagi matnlar qay darajada o'zlashtirilganligini nazorat qilish, ularni bilimini baholash.
O'quv jarayonining mazmuni	XIX asr oxiri — XX asr boshlarida boshlarida Hindiston to'g'risida bilimlar berish
O'quv jarayonini amalga oshirish texnologiyasi	Uslub: Og'zaki bayon qilish, “Aytchi menga” o'yini, “Tushunchalar mazmuni”, “BBB” texnologiyasi. Shakl: suhbat-munozara, amaliy mashg'ulot, kichik guruhlar va jamoada ishlash. Vosita: Tarqatma materiallar: matnlar, portretlar. Usul: Tayyor yozma materiallar va chizmalar asosida. Nazorat: Og'zaki nazorat, savol-javoblar, kuzatish, o'z-o'zini nazorat qilish. Baholash: Rag'batlantirish, 5 balli tizim asosida baholash.
Kutiladigan natijalar	O'qituvchi: mavzuni qisqa vaqt ichida o'quvchilar tomonidan o'zlashtirishiga erishadi, o'quvchilar faolligini oshiradi. O'quvchilarda darsga nisbatan qiziqish uyg'otadi. Bir mashg'ulot jarayonida o'quvchilarni baholaydi. O'z oldiga qo'ygan maqsadlariga erishadi. O'quvchilar tomonidan yozma axborotni mustaqil o'rganish, uni xotirada saqlash, boshqalarga yetkazish, savol beri shva savollarga javob berishga o'rgatadi. O'quvchi: Yangi bilimlarni egallaydi. Yakka holda va guruh bo'lib ishlashni o'rganadi. Nutqi rivojlanadi va eslab qolish qobiliyati kuchayadi, o'z-o'zini nazorat qilishni o'rganadi, qisqa vaqt ichida ko'p ma'lumotga ega bo'ladi va baholay oladi.
Kelgusidagi rejalar (tahlil, o'zgarishlar)	O'qituvchi: Yangi pedagogik texnologiyalarni o'zlashtirish va darsda tatbiq etish, takomillashtirish. O'z ustida ishlash, mavzuni hayotiy voqealar bilan bog'lash. Pedagogik mahoratni oshirish. O'quvchi: matn bilan mustaqil ishlashni o'rganadi. O'z fikrini ravon bayon qila oladi. Shu mavzu asosida qo'shimcha materiallar topadi, ularni

	o'rganadi. O'z fikri va guruh fikrini tahlil qilib bir yechimga kelish malakasini hosil qiladi.
--	---

DARSNING BLOK CHIZMASI

	Dars bosqichlari	Vaqt
	Tashkiliy qism	3 minut
	O'tilgan mavzuni takrorlash	12 minut
	Yangi mavzuni guruhlar bilan ishlash	15 minut
	Yangi mavzuni mustahkamlash	10 minut
	Baholash	3 minut
	Uyga vazifa	2 minut

Darsning borishi

I. Tashkiliy qism:

O'quvchilar bilan salomlashish, sinf tozaligiga e'tibor qaratish, o'quvchilarni darsga tayyorlash, davomatni aniqlash, uyga berilgan vazifalarni tekshirish, O'zbekistonda va dunyoda sodir bo'layotgan yangiliklar bilan (topshiriq berilgan o'quvchilar orqali) tanishtirish.

Darsning jihozlanishi va darsga hozirlik ko'rish

1. Darslik, mavzuga oid rasmlar
2. Dunyo va O'zbekiston xaritasi
3. Tarqatma materiallar: (topshiriqlar yozilgan kartochkalar)
4. Sinf xonasini guruhlariga ishlashga tayyorlash (sinf o'quvchilarining soniga qarab 4, 5 guruhga bo'lib, stollarni qo'yib chiqish)

Dars turi: Aralash

Dars jarayonida qo'llaniluvchi metodlar: **“Aytchi menga” o'yini**, **“Tushunchalar mazmuni”**, **“BBB”** texnologiyasi

Sinfni guruhlar bilan ishlashga tayyorlash

O'quvchilarni guruhlarda ishlashga tayyorlash uchun dars boshlanishidan avval ularga **“Aytchi menga” o'yini**, **“Tushunchalar mazmuni”**, **“BBB”** texnologiyasi haqida tushunchalar beriladi.

II. O'rganilgan mavzuni so'rab baholash

O'quvchilar quyidagi **“Aytchi menga” o'yini** orqali baholanadi:

- Barcha ishtirokchilarga tarqatuv varag'i beriladi va bu varaqda aks ettirilgan savollardan biri o'ng tomondagi qo'shni ishtirokchiga beriladi. U bir daqiqa davomida berilgan savolga javob beradi. Keyin javob bergan ishtirokchi varaqdagi savollardan birini tanlab, o'zining o'ng tomondagi qo'shnisiga beradi. Bu jarayon shu tariqa guruhning barcha ishtirokchilari savollarga javob berib bo'lmaganlarigacha davom etadi.
- Ishtirokchilar savol tanlab, guruhning istalgan o'quvchisiga (navbatma-navbat) savol beradilar. Javob to'liq bo'lishi lozim. Javob berishga 1 daqiqa ajratiladi.

- Ishtirokchilar o'zlari javob berishni xohlaydigan savolni tanlaydilar. So'ng bir daqiqa davomida tanlangan savolga navbatma-navbat javob beradilar.

O'quvchilarda tanlash imkoniyati mavjud bo'lishi uchun savollar soni kamida 12 ta bo'lishi kerak. O'rta hisobda 12-14 daqiqa sarflanadigan mashqni bajarib bo'lganingizdan keyin muhokama o'tkaziladi:

- Mashqni bajarish vaqtida nimalarni his qildingiz?
- Qanday yangilikni bilib oldingiz?
- Nimalarga o'rgandingiz?
- Sizni mashqni bajarish vaqtida nima hayratlantirdi (har bir bosqichda)?
- Va hokazo, o'qituvchining ixtiyoriga ko'ra.

Mashqning ikkinchi bosqichi o'quvchilarga o'z bilimlarini to'ldirish, o'rganilgan materialni aniqlashtirishga imkon yaratadi. Uning uchinchi bosqichi o'quvchilarga o'rganilayotgan material bo'yicha o'z bilimlarini namoyish etish va baholashga yordam beradi.

III. Yangi dars mazmuni (9-sinf XIX asr oxiri — XX asr boshlarida boshlarida Hindiston):

O'qituvchi yangi mavzuni tushuntiradi

Ma'ruza quyidagi tartibda tushuntiriladi:

- ❖ Hindiston Buyuk Britaniya mustamlakasi
- ❖ Ingliz mustamlaka zulmining ayanchli oqibatlar
- ❖ Hindiston xalqining milliy- ozodlik harakati

IV. Yangi mavzuni mustahkamlash uchun

1) "Tushunchalar mazmuni" metodidan foydalanish

T/r	Tushunchalar	Mazmuni
1	Kontributsiya	(lotincha) - urushda yetkazilgan zarar o'rnini qoplash uchun m a g 'lub davlat tomonidan to 'lanadigan to 'lov
2	Metropoliya	(yunoncha) — o'zga mamlakatlarni bosib olib, o'z mustamlakasiga aylantirgan bosqinchi davlat.
3	
4		

V. Dars yakunlanadi va baholanadi

O'quvchilar tomonidan bajarilgan topshiriqlarni o'qituvchi baholash uchun o'quvchilarning uyga berilgan vazifalarni to'g'ri bajarganligi, darsdagi faol ishtiroki e'tiborga olinib baholanadi.

VI. Uyga vazifa

Yangi mavzuni darslik bo'yicha o'qib, mavzu oxiridagi savollarga javob tayyorlash va "BBB" jadvalini to'ldirib kelish

(O'quvchilarga misol tariqasida tushuntirib berish kerak)

BILDIM	BILARDIM	BILMOQCHIMAN

29-§. XIX asr oxiri — XX asr boshlarida Hindiston

Hindiston bu davrda Buyuk Britaniya mustamlakasi edi. Metropoliya Hindistonni vitseqirol boshchiligidagi amaldorlar va politsiya yordamida boshqarar edi. Ingliz mustamlakachiligi sharoitida Hindistonda sarmoyadorlikka asoslangan mahalliy ishlash tizimi yuzaga kela boshladi. Yirik sanoat korxonalarini qurishga kirishildi. 1886-yilda to'qimachilik sanoatida 95 ta fabrika bor edi. Korxonalar soni ko'paydi. Temiryo'l tartiblarini 1900-yilda salkam 40.000 km ni tasvirlash qildi. Bu xomashyo tayyorlash va tashlashda muhim ahamiyatga ega bo'ldi. Buyuk Britaniya Hindistonda sanoatni o'ziga qulay qilib joylashtirishga harakat qildi. Asosiy sanoat korxonalarini dengizbo'yi port shaharlari yaqinida edi. Bundan Hindiston boyligini arzon va oson olib chiqib ketish maqsadi ko'zlandi. 1873-yildan 1883-yilgacha Hindiston bilan Buyuk Britaniya savdosi 60 foizga o'sdi. Hindiston ingliz burjuaziyasining kapital kiritish zonasiga aylanib qoldi.

Dehqonchilikda agrotexnika madaniyati pastligicha qoldi. Mustamlakachilar tomonidan ochildirilgan sug'orish inshootlari boryo'g'i 20 foiz yerni sug'orishga yetar edi. 60—70 foiz yer, hosilning katta qismini to'plash sharti bilan dehqonlarga ijaraga berilardi. Qarz hisobiga ishlab berishga majbur bo'lgan odamlar soni tobora ko'payib bordi. Qishloq xo'jaligining eng serdaromad tarmoqlariga (choy, kanop, paxta) sarmoya solish katta foyda keltirardi. Bu sohaga ingliz ishchilarining ishchilar yollar va ular qul deb atalardi. Hindiston XIX asr oxirida dunyo bozoriga katta miqdorda sanoat va qishloq xo'jaligi mollari chiqara boshladi. Lekin, olingan daromad ingliz mustamlakachilarini boyitdi. Qishloq xo'jahida monokultura vujudga keldi. Bengaliya — kanop, Assam — choy, Bombay va Markaziy Hindiston — paxta, Panjob — bug'doy yetishtirishga ixtisoslashdi. Yer egalari, bank egalari, sudxo'rlar dehqonlarni qarzga botirib, ularni ayanchilik ahvolga solib qo'ydi. 1870—1890-yillar davomida Hindistonda 20 martadan ko'p ocharchilik yuz berdi. Natijada, 18 mln. odam qirilib ketdi. 1878-yilda ingliz ma'muriyati Hindistondagi milliy tillarda chiqadigan matbuot haqida qonun qabul qildi. Qonun barcha gazetalarni inglizlar nazoratiga o'tkazdi. Tez orada o'qotar qurollarni saqlamaslik haqida akt qabul qilindi. Buyuk Britaniya mahalliy burjuaziyaga „qisman yon bosish siyosati“ni ham yurita boshladi. Ularning vakillari shaharlar ma'muriyatiga saylana boshladilar. Shunday bo'lsa-da, Hindiston faqat Buyuk Britaniya orqaligina savdo qila olardi, xolos. XX asr boshlarida Hindistonda kapitalizm sekinlik bilan bo'lsa-da, rivojlana boshladi. 1910-yilga kelib kanop-tola fabrikalari soni ikki barobar ko'paydi. Paxta xomashyosi tayyorlash, surp mato to'qish korxonalarining 215 tasi liind kapitalistlariga qaralardi edi. Sanoat ishchilari soni salkam 1 mln. kishiga yetdi. Buyuk Britaniya barcha ko'mir havzalari, kanop sanoati, choyzorlarni, transport, savdo va sug'urta jamiyatlarini o'z qo'liga to'plab oldi va butun Hindiston ishlab chiqarish tizimi ustidan nazorat o'rnatdi. Bu yerda metropoliya kapitali juda tez o'sib bordi. Biroq, xalq ommasining turmushli esa tobora yomonlaslib borgan. 1896-1906-yillarda 10 mln. dan ortiq odam ochlikdan oldi. 1904-yilda esa 1 mln. odam vabodan qirildi. 1905-yili Kerzon universitetlarga kirish pulini ikki barobarga osliirdi. Ulardagi huquq fakultetlari „yopib“ qo'yildi. Demokratik ruhda, xalq manfaatini ko'zlovchilik talabalarning universitetlarga kirishli butunlay taqiqlandi. Hindiston xalqi mustamlakachilik zulmiga 1 qarshilik ozodlik kurashli olib bordi. 1885-yilda Bombay shahrida muayyan dasturiga ega siyosiy partiya — „Hindiston milliy kongressi“ (HMK) tuzildi. Ayni paytda, „Musulmonlar ligasi“ ham tashkil topdi. Endi inglizlar hind-musulmon

raqobatini yanada kuchaytirib yubordilar. Kongress o'z safiga yirik savdo-sanoat kapitali vakillarini, liberal pomeshiklar hamda milliy ziyolilarni birlashtirdi. Dastlabki vaqtlarda Hindiston milliy kongressiga ingliz mustamlaka ma'muriyati qarshilik qilmadi. Bunday munosabatni Hindiston vitse-qiroli lord Dafferin „milliy kongress inqilobdan arzonroq“ deb izohlagan edi. Inglizlar o'ylagandek, milliy kongressning talablari dastlabki paytlarda juda ham mo'tadil bo'ldi. Bu talablar Britaniya hukmronligini saqlab qolgan holda, ba'zi islohotlar o'tkazishnigina ko'zda tutardi. Ya'ni chetdan keltiriladigan ip-gazlamalarga boj belgilash, mahalliy vakillik muassasalarining huquqini kengaytirish, liindlarni boshqarish isllariga jalb etish, texnik ta'limni uyushtirish va boshqalar edi. Biroq, vaqt o'tisli bilan bu partiya katta mavqega ega bo'la bordi. 1890-yilda „so'l“ — radikal oqim shakllandi. Unga Bal Gangadaxara Tilak (1856—1920) rahbarlik qildi. U hind xalqining milliy ongini uyg'otish, milliy g'ururini ko'tarish yo'lidan bordi. Dinga, uning ommani uyushtiruvchi kuchiga katta baho berdi. Tez orada u Puna shahrida mustaqil o'rta maktab taslikil qildi. Maktab o'quvchilari ongiga vatanparvarlik g'oyalarini singdira bosliladi. 1880-yilda Tilak „Kesari“ (Slier) gazetasini tashkil etdi. Gazeta yoshlar o'rtasida vatanparvarlik g'oyalarini targ'ib qila bosliladi. Hindiston sharoitida qurolli qo'zg'olon yo'li bilan ozodlikka chiqishning iloji yo'qligini anglagan Tilak kurashning „kuch islatmaslik“ y'olini tanladi. Bu usulda asosiy e'tibor ingliz tovarlarini boykot qilishga qaratildi. „Xudo Hindistonni xorijiy mamlakatlarga hech qachon hadya qilgan emas“, der edi Tilak. Tilak tarafdorlari ommani mustamlakachilarga qarshi nafrat ruliida tarbiyalashardi. Bundan xavfsiragan inglizlar 1897-yili Tilakni bir yarim yilga qamadilar. Lekin tez orada ozod qilishga majbur bo'ldilar.

Bengaliyaning bo'linishi. Milliy-ozodlik harakatini „bo'g'ishga“ intilib, ingliz mustamlakachilari 1905-yilda Bengaliyani ikki qismga bo'lib tashlashdi. Chunki, Bengaliya mustamlakachilikka qarshi kurashning eng kuchli harakat markazlaridan biriga aylangan edi. Bu tadbir aks ta'sirga ega bo'ldi. Hindistonda milliy-ozodlik harakati yangidan kuchayib ketdi. Kalkuttada namoyish bo'lib, unda 100 ming kishii qatnashdi. Norozilik chiqishlari birin ketin mamlakatning katta qismini egalladi. 1906-yil dekabrda „so'l“ radikal oqim talabi bilan Hindiston milliy kongressi qo'shimcha qaror qabul qildi. „Svaraj“ („o'z hokimiyatimiz“), „Svadeshi“ („o'z ishlab chiqarishimiz“), „Ingliz mollariga boykot“ xalq orasida katta e'tibor qozondi. Tilak nafaqat ingliz mollaridan, balki ingliz boshqaruvidan ham voz kechishga chaqirdi. Boshqaruvni liindlashtirishga, mahalliy millatni fabrika va zavod qurishga chaqirdi. „Paysa fond“ nomli mablag' jamg'armasi tuzdi. Hind sanoati mollarining ko'rgazmalarini taslikil etdi. „Svaraj“, „Svadeslii“ dasturi ommaga katta ta'sir ko'rsatdi. 1908-yili Bombay viloyatining Surat shahrida Hindiston milliy kongressining qurultoyi chaqirildi. Biroq, unda „Svaraj“, „Svadeslii“ dasturidagi asosiy mazmun — „o'z hokimiyatimiz“ g'oyasi qabul qilinmadi. Mo'tadil oqim ingliz imperiyasi tarkibida qohsh, ayni paytda, o'z-o'zini boshqarish huquqi berilishi tarafdorlarining fikri ma'qullandi. Radikal oqim (Tilak boshliq) HMK tarkibidan chiqarildi. Ingliz ma'murlari tez orada „Qonunga xilof“ majlislar va matbuot haqida taqiqlovchi qonunlar chiqardilar va shafqatsiz qatag'onga zo'r berdilar. Ish tashlash harakatining rahbarlarini sud qilinmasdan otishga hukm qilina boshlandi. Shu yo'l bilan Hindistondagi ozodlik harakatini vaqtincha bostirishga muvaffaq bo'lindi.

Metropoliya (yunoncha) — o'zga mamlakatlarni bosib olib, o'z mustamlakasiga aylantirgan bosqinchi davlat.

Savol va topshiriqlar

1. Hindistonning qay tarzda Buyuk Britaniya mustamlakasiga aylanganligini eslang.
2. Ingliz mustamlaka zulmining ayanchli oqibatlariga misollar keltiring.
3. Hindiston xalqining milliy-ozodlik harakatida Hindiston milliy kongressining tutgan o'rni haqida nimalarni bilib oldingiz?